

Filozofski život

Međunarodni znanstveni skup »Dante Alighieri: pjesnik, teolog i filozof«

U sklopu obilježavanja 700. obljetnice smrti Dantea Alighierija, 23. svibnja 2022. na Fakultetu filozofije i religijskih znanosti Sveučilišta u Zagrebu održan je međunarodni znanstveni skup »Dante Alighieri: pjesnik, teolog i filozof«. Organizatori skupa bili su Fakultet filozofije i religijskih znanosti Sveučilišta u Zagrebu i Institut sv. Tome Akvinskog, dok su suorganizatori bili Teološki fakultet Sveučilišta u Fribourgu (Švicarska), Biblioteca Domenicana di Santa Maria Novella »Jacopo Passavanti« i časopis »Memorie Domenicane« iz Firence (Italija). Jezici skupa bili su hrvatski, francuski, talijanski i engleski, a skup, koji se mogao pratiti i u mrežnom obliku na platformi Zoom, medijski su popratili Hrvatska televizija i Laudato TV.

Usporedno promišljanje Dantea kao pjesnika, teologa i filozofa predstavlja inovativan pristup u njegovu istraživanju, zbog čega je kulturna i znanstvena javnost iskazala izniman interes za skup. Dobroj posjećenosti skupa zasigurno su pridonijeli i iznimno stručni predavači, među kojima se isticao Ruedi Imbach (Pariz), umirovljeni profesor filozofije sa Sveučilišta Sorbonne (Francuska) i dugogodišnji profesor na Sveučilištu u Fribourgu. Imbach je poznat kao stručnjak za Danteovo djelo i misao te kao jedan od najuglednijih europskih povjesničara srednjovjekovne filozofije. Skup je otvoren pozdravnim govorima i čitanjem IX. pjevanja »Raja« Danteove *Božanstvene komedije* u tada još neobjavljenom prijevodu Božidara Petrača, a koje je interpretirala dramska umjetnica Anja Šovagović Despot. Pozdravne govore uputili su Ivan Koprek, dekan Fakulteta filozofije i religijskih znanosti, i Anto Gavrić, ravnatelj Instituta sv. Tome Akvinskog.

Svečano predavanje (lat. »lectio magistralis«), naslovljeno »'Le plus petit parmi les philosophes'. L'apport de Dante à l'histoire de la philosophie« (»'Najmanji među filozo-

fima'». Danteov doprinos povijesti filozofije«) održao je Ruedi Imbach. Predavanje je započelo navodom iz rasprave *O položaju i obliku vode i zemlje* (lat. *La Quaestio de aqua et terra*), gdje Dante sâm sebe opisuje kao »najmanjeg među filozofima«. Naime, istaknuo je Imbach, Dante u ovoj raspravi sebe proglašava magistrom filozofije, referirajući se na svečani čin kojim magistar filozofije ili teologije zaključuje svečanu akademsku vježbu zvanu »prijeporno pitanje« (lat. *quaestio disputata*) tako da na nju daje svoje »rješenje« (lat. *determinatio*). Imbach je potom istaknuo promjene koje je Dante donio u filozofiju. Naime, Dante je bio laik i svoju je filozofiju osmislio za laike, a njegov plan poučavanja i obučavanja, njegov pristup filozofiji i revalorizacija jezika, predstavljali su novost. Odabравši pučki jezik kao sredstvo filozofskog izričaja i uspostavivši laike kao subjekte filozofiranja, Dante je izvršio prijenos filozofije (lat. *translatio philosophiae*). Sve su te promjene pak preobrazile filozofiju, a isto je činila i njegova teza da je moralnost ljepota filozofije, odnosno da je moralna filozofija prva filozofija, a kojom je preokrenuto uspostavljeni poredak znanosti. Stoga se može zaključiti da je Danteov pothvat bio i revolucionaran, ako se pod revolucionarnim misli ono što izokreće ustaljeni poredak. Taj se pothvat, napomenuo je Imbach, očituje upravo u *Božanstvenoj komediji*, djelu moralne filozofije u kojem Dante razvija opsežan nauk o sveopćoj ljubavi koja sve pokreće prema dobru te utemeljuje red i sklad zbilje. Nakon izlaganja predstavljen je i Imbachu uručen hrvatski prijevod njegove knjige *Portret pjesnika kao filozofa. O filozofiji Dantea Alighierija*, koju je za ovu prigodu s francuskoga prevela Maja Herman Duvel, a objavila Dominikanska naklada Istina u nizu »Filozofski prilozi«.

Drugi dio skupa sastojao se od šest predavanja i diskusije, a otvoren je novim čitanjem ulomaka *Božanstvene komedije* u interpretaciji Šovagović Despot, ovaj put XII. pjevanja »Raja«. Prvo predavanje, na temu »Dante i filozofija kao put, susret i dar«, održao je Anto

Gavrić (Zagreb), istaknuvši važnost metafore puta u Danteovu djelu. Naime, prema Danteu, svaki je čovjek putnik, hodočasnik, a život putovanje (lat. *peregrinatio*) u dvostrukoj dimenziji vanjskog i unutarnjeg. Put od Pakla do Raja u *Božanstvenoj komediji* model je ostvarenja sreće i spoznaje istine, a koji Dante, kao pjesnik, teolog i filozof, daruje svakom čovjeku. To je put sporog, napornog i strpljivog traženja, od učinaka do uzroka, od uzroka do posljedica. Taj put vodi do susreta s filozofijom, koja čovjeku omogućuje da dosegne savršenstvo i sreću, da se transformira te drugima podari plodove svoga istraživanja i spoznaje. Time upravo logika dara postaje kriterij ljubavi na putu života, zaključio je Anto Gavrić. Potom su uslijedila dva pozvana predavanja. Andrea Robiglio (Leuven) održao je predavanje pod naslovom »Dante and the Syllogism of Love« (»Dante i silogizam ljubavi«). Robiglio je u predavanju istaknuo značaj srednjeg termina silogizma te odnos pojmova plemenitosti, ljubavi i vrline u Danteovim tekstovima i strukturi Danteova filozofskog sustava, a osvrnuo se i na renesansnu recepciju Danteova filozofskog sustava. Nakon toga, Marina Novina (Zagreb) u predavanju pod naslovom »Dante as a Poet of Science« (»Dante kao pjesnik znanosti«) argumentirala je zašto Dantea, među ostalim, možemo smatrati i pjesnikom znanosti. Naime, već je 1588. godine Galileo pokazao interes za dimenzije Danteova kozmosa, dok je 1804. godine Giovanni Bottagisio istaknuo Dantea kao »pjesnika fizike«. Novina je na primjeru ulomaka iz Danteove *Božanstvene komedije* ukazala na prisutnost ne samo Danteovog znanja o prirodnim fenomenima nego i na njegovu anticipaciju tema i problema suvremenih rasprava u filozofiji znanosti, kao što su pitanje mjesta znanosti u svijetu, odnosa znanosti i kulture, odnosa prirodnih i drugih znanosti te načina diseminacije i popularizacije znanstvenih rezultata. Iduće predavanje, pod naslovom »Dante e i Predicatori, passando per la *Commedia*« (»Dante i dominikanci, polazeći od *Komedije*«) održao je Luciano Cinelli (Firenca), koji je na temelju ulomaka iz *Božanstvene komedije*, poglavito XI. i XII. pjevanja »Raja«, i analizirajući postojeću povijesnu građu, prikazao povezanost Dantea i njegove obitelji s dominikancima te odnos sljedbenika sv. Dominika i Alighierija, osvrnuvši se posebno na firentinsku sredinu. Uslijedilo je predavanje Božidara Petrača (Zagreb), pod naslovom »Danteova recepcija u Hrvatskoj«. Petrač je naglasio kako je recepcija Dantea u Hrvatskoj velika tema hrvatske duhovne baštine, kulture i književnosti, što je osobito dolazilo do izražaja na velikim obljetnicama njegove smrti i rođenja. Kričička je literatura o Danteu u Hrvatskoj obilna – o Danteu su pisali povjesničari, filolozi, filozofi,

teolozi i politolozi, povjesničari književnosti, umjetnosti i glazbe, ali i brojni drugi kojima je Danteova poezija bila inspiracija. Prikaze Danteovih djela recenzirali su naši pjesnici i pisci, dok su Dantea kao temu ili motiv u svojim djelima koristili Marko Marulić, Džore Držić, Šiško Menčetić, Ivan Gundulić i mnogi drugi. Hrvatska književnost 20. stoljeća gotovo ne poznaje književnika od većeg značenja koji se nije na ovaj ili onaj način dotaknuo Dantea. Stoga, zaključuje Petrač, cjelokupna hrvatska književnost nezamisliva je bez Dantea. Iduće predavanje, a ujedno i posljednje na skupu, na temu »Dante u djelima suvremenih hrvatskih umjetnika« održao je Milan Bešlić (Zagreb). U predavanju je govorio o velikim hrvatskim likovnim umjetnicima koji su još od srednjeg vijeka u Danteovim djelima otkrivali začudne predjele duhovnosti i slojevitost strukturu ljudskoga bića te ih oblikovali u svoja djela, prenoseći pjesnikov glas novom izražajnom snagom u likovnom mediju. Toj tradiciji, naglasio je Bešlić, priključilo se i šest suvremenih hrvatskih umjetnika: Tomislav Buntak, Vatroslav Kuliš, Zlatko Keser, Igor Rončević, Kuzma Kovačić i Antun Boris Švaljek, koji su likovnim jezikom napisali svoju stranicu Božanstvene komedije. Nakon navedenih predavanja uslijedila je produktivna rasprava.

Događanja u sklopu obljetnica velikana kao što je Dante, prigode su za podsjećanje na trajnost njihove misli, inspiracije koju nude u otkrivanju novih dimenzija povijesti, kao i poticaja na hrabre susrete s novim, nepoznatim i drugačijim. Upravo takvu poruku ostavio nam je i sâm Dante.

Marina Novina

Simpozij »Filozofija u potrazi za samom sobom« u povodu 80. rođendana akademika prof. emer. Branka Despota

Od 13. do 14. listopada 2022. u Konferencijskoj dvorani Knjižnice Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu održan je simpozij »Filozofija u potrazi za samom sobom« u čast akademiku Branku Despotu. Šesnaest izlagača tijekom dva dana pokušalo je izložiti različite vidove znamenovanja filozofije u cjeloživotnom Despotovom djelu. U većini izlaganja

nastojalo se izraziti bit filozofije – u skladu s onime kako je ona prvenstveno u golemom opusu Despotovih predavanja uvijek iznova bila doticana – a svečanom ugodaju najviše je doprinijelo samo prisustvo Despota tijekom cijelog simpozija.

Nakon pozdravnih riječi organizatora simpozija Igora Mikecina i pročelnika Odsjeka za filozofiju Gorana Sunajka te glazbenog priloga – čembalističke izvedbe Pavla Mašića dviju Bachovih kompozicija (BWV 795 i BWV 988) – započela su izlaganja.

Prvo izlaganje, pod naslovom »Unaprijed i zauvijek«, priredio je Dimitrije Savić, kojemu zahvaljujemo i trajno ostajemo dužnici što je preko četrdeset godina Despotove predavačke djelatnosti »sačuvao od zaborava« – najprije snimanjem na magnetofonske, zatim na kasetofonske vrpce, i naposljetku pohranom u digitalnom obliku. No dubljim iskazom prijateljstva prema Branku Despotu može se smatrati i Savićev razmjerno nedavno započeti pothvat objavljivanja glasovitih *Despotovih predavanja* u obliku knjiga. Dimitrije Savić u svojoj je nakladi »Demetra«, počevši od 2014. godine, dosad objavio 25 svezaka, podijeljenih u dvije velike cjeline. Jedna obuhvaća niz *Despotovih predavanja* (počevši od 1969.), a druga *Uvod u filozofiju Branka Despota*, pri čemu dosad objavljeni broj svezaka predstavlja gotovo polovicu sačuvane audio-građe. Svaka od dosad objavljenih knjiga svjedočanstvo je trajne osebnosti Despotovih predavanja, koja se s pravom mogu smatrati nenadmašenima po tome što su često bila primana kao neposredno događanje živog filozofiranja. Utoliko sâm tekst predavanja omogućuje da se naknadno u vlastitom sluhu evocira odjek probijanja do samog filozofiranja, ali je istodobno i jedna »neprilika« jer se u običnom čitanju iz njih može izvlačiti »vlastito« Despotovo stajalište, čime se potpuno promašuje smisao događanja Despotovih »filozofijskih svečanosti«.

Drugo izlaganje održao je Stefan Haus, pročitavši ulomak iz teksta nedavno (2021.) preminulog Milana Galovića pod naslovom *Zapisi uz filozofiranje Branka Despota*. Galović se svojom filozofijskom djelatnošću cijelog svog života zalagao za buđenje filozofijskog smisla kao jedinog puta kojim se duh može spasiti od kobi koju nosi tzv. apsolutna znanost po apsolutnoj slobodi. U tom pogledu, za njega su sva Despotova predavanja bila pokušaj otvaranja istinskog filozofiranja, odnosno pokušaj izlaska slobode kao onoga što sve nosi i sabire. No ona su bila i način da se kroz filozofiranje donese svijest o istinskom biti i time pruži spas od »znanstveno-tehničko-kibernetičkog totaliteta«, kao jedne konsekvence apsolutne slobode u formi apsolutne znanosti, koja predstavlja prijetnju za »sve živo u njegovoj životnosti«. Galovićev motiv, posebno na

tragu Despotovih razrada u djelu *Vidokrug apsoluta*, trajno je bio: kako se izbaviti iz apsolutne slobode, a ne pasti u sve-ništeće ništa? Sloboda ipak ostaje početak i kraj filozofije, ali u apsolutnoj znanosti – koja vodi do zarobljavanja i porobljavanja samog principa života – ona ujedno i samu sebe zarobljava, pa je utoliko filozofiranje jedno »oslobađanje slobode za istinsku slobodu«. Filozofiranje je ono što zapravo potiče izvornu slobodu da bude filozofija – ljubav mudrosti slobode.

Treće izlaganje održao je akademik Mislav Ježić pod naslovom: »Zašto je profesor Despot poučavao da filozofija nije u pojedinim filozofima, nego u filozofiranju?«. Iz nekoliko Despotovih očitovanja Ježić je sažeto istaknuo bitnu razliku između filozofa, filozofiranja i filozofijskog teksta. Potonji je uvijek podsjetnik i utoliko specifično sabrani akt filozofiranja, koji nije uvjetovan niti filozofijskim prethodnicima niti sljedbenicima. Pozivajući se na mjesto u neobjavljenom Despotovom seminaru o Parmenidu (1986./1987.), istaknuo je Despotove riječi prema kojima akt, iako personificiran u filozofu i ostvaren u filozofiji, egzistira jedino u filozofiranju. Ježić je potom, povodom Parmenidove, prema Despotu jedinstvene objave tog akta, u svom izlaganju prešao na indijska očitovanja o mudrosti i znanju, kako bi skrenuo pozornost na tadašnje fenomene bliske filozofiranju u Grka. Kao paralelnu pojavu, uz Parmenida je smjestio »indijskog učitelja Udalaku«. Zbog brojnih terminoloških i jezičnih podudarnosti u sačuvanim spjevovima, obojicu je odredio kao nasljednike tradicije koja ne može biti mlađa od 2500 god. pr. Kr., kada se raspolo indoeuropsko jezično zajedništvo. Tako je ponovno iskoristio priliku da skrene pažnju i na vrijedne rezultate svojih istraživanja.

Srećko Kovač svoje je izlaganje pod naslovom »Sustavna cjelina i fragment« otvorio napomenom da mogućnost filozofiranja u nekom narodu pretpostavlja mitsku premreženost. U tom pogledu referirao se na neke točke u hrvatskoj povijesti (poput današnjeg Trga sv. Marka kao mitskog mjesta, zapisa na Višeslavovoj krstionici te Trpimirove darovnice), koje se mogu smatrati mjestima restauriranja odnosa s Bogom. Potom je prešao na razmatranje pojma »sustavnosti« s obzirom na logičku problematiku »transcendentalnog sebstva« i njegove apsolutnosti, koja pretpostavlja da je ideja sebstva sebstvena, odnosno prirečena sebi. Primijenjeno na ideju apsolutnog sustava, Kovač je problematizirao mogućnost samouspostave apsolutnog sustava i sustavnosti apsolutnog nijekanja, gdje bi takvo nijekanje predstavljalo poziciju nesustavnosti prema samome sebi, iz čega slijedi da se o sustavnosti ili nesustavnosti takvog nijekanja apsolutnog sustava ne može odlučiti.

Usljedio je izlaganje Daniela Bučana pod naslovom »Prevođenje kao ontologička nužnost«, koje je pročitao Bojan Marotti. Na tragu Despotovih načelnih upozorenja o neprevodivosti filozofijskog teksta, Bučan je uputio na dublji smisao prevođenja kao prenošenja iz jednog vida u drugi. Prevodivost riječi temelji se na jeziku, koji već jest prijevod bitstvenih mogućnosti onoga biti. Utoliko su i riječi kao nositelji značenja već jedan vid izvornijeg prijevoda nego što je prevođenje s jezika na jezik. Naglašavajući kako je jezik po sebi već neko prenošenje onoga biti, Bučan je problematiku prevođenja prenio na ontologičku razinu, gdje se mišljenje pokazuje kao prevodilačka djelatnost koja ono biti, pod vidom njegove mogućnosti bivanja, prevodi u neki drugi vid. Sabiranje tako viđenih mogućnosti bitka filozofijsko je mišljenje u jeziku, a koje je Bučan, naslanjajući se na Despotu, izrazio kao »u element *iskazivosti* prevedenu bitstvenu mogućnost onoga biti«.

Nikola Petković u izlaganju »Biti svoj ili kako odabrati vrijeme kada bi i kako htio u njemu biti rođen« preporučao je anegdotu sa svog ispita kod Despotu, koja je ujedno bila povod izabranoj temi na simpoziju. Despot je Petkovića kao studenta pitao: »Kad biste birali epohu, u kojoj biste se rodili?«. Naspram *fin-de-siècle*, Despot je kao pravu epohu istaknuo tragičko razdoblje Grka. Nakon što je naglasio neophodnost filozofijskog rođenja kao još jedne od tema koje su potaknule Despotova predavanja, Petković se u izlaganju osvrnuo na problematiku »smrti filozofije« u povijesti, pri čemu je kao primjer naveo zatvaranje Platonove akademije (529. god.) te danas aktualno i osobito svojstveno usmrćivanje filozofije putem tzv. STEM-programa. No potonjemu je prethodilo ono što je Despot u jednom intervjuu izrazio kao važnu vezu 19. i 20. stoljeća – filozofija 20. stoljeća naslijedila je smrt filozofije u 19. stoljeću. Petković je na tom tragu smrt filozofije na prijelazu stoljeća prepoznao kao djelo pozitivističkih znanosti.

Izlaganje Antuna Nodila bilo je intrigantno već i po svome naslovu: »Praskosretje s Brankom Despotom uz rubove četiriju najnevidljivijih bridova kocke«. Nodilo je autor većeg broja zahtjevnih i zagonetnih knjiga objavljenih u vlastitoj nakladi, a prigodom ovog simpozija iznio je skraćeni sadržaj jedne teme raznovrsno obrađivane u vlastitim djelima. Motiv koji je preuzeo iz Despotovih predavanja na temu uvoda u Platona bio je sljedeći: »da bismo sreli Platona, nezaobilazno je zaboraviti sve; a da bi se to moglo, nezaobilazno je prisjetiti se svih bića [...] i putem dijaloga dodirnuti ono što je onkraj svega – iskonsku slobodu – koje se ne možemo sjetiti, nego samo dozvati u pamet, iz čega se treba roditi potreba za njeno izmirenje s bitkom«. Nodilo

je slobodu okarakterizirao kao uspravan stav dokona čovjeka, koji nalikuje munji trenutka. Prema Nodilu, slobodu se ne može dohvatiti, shvatiti, pojmiti, »jamiti«. Jedini je način optužiti je, odnosno kategorijalno odrediti. To znači potražiti joj neko mjesto u duši na kojem bi se mogla naseliti. Njeno podizanje iz Tartara (zaborava) zahtijeva izdržljivost za vertikalni uspon u eter. Nakon toga, Nodilo je predstavio izvod elementarnih dimenzija izmjenom brojenja (shvaćenog kao dijeljenja) i kvadriranja (shvaćenog kao zacjeljivanja), sve do izgradnje »kocke«, koja u sebi obuhvaća djelatnost »praduljenja, praširenja i pradubljenja«. Susretanje tog trojstva (prostornosti) s »dokonim čovjekom« (njegovim mjestom u duši) kao trojstvom vremenskih dimenzija, dobiva se »agora« kao iznimno jedinstvo mjesta i vremena. Takva agora može biti pjesma, slikarsko platno, trg ili pozornica, shvaćeni, naravno, u duševnom smislu.

Bojan Marotti, u idućem izlaganju pod naslovom »Može li se suzborovati hrvatski?«, bavio se Despotovim prijevodom Heraklitovih fragmenata. Taj prijevod, odnosno kako Despot ističe: »pokušaj prijevoda«, Marotti je odredio kao prijevod »riječ-za-riječ«, a to dakako nije isto što i prevoditi doslovce. Marotti je kroz brojne primjere izabраниh fragmenata demonstrirao koliko se takav princip prevođenja može pokazati nadmoćnim pred drugačijim pristupima, koji ono što prenose na drugi jezik uglavnom moraju interpretirati. Neke su od značajki »Despotovog Heraklita«: uporaba posvojnog genitiva, participa, poštivanje dvoznačnosti, prevođenje članova, izostanak interpunkcije, velikog i malog slova, itd.

Idući dan simpozija započeo je izlaganjem Barbare Ćuk pod naslovom »Filozofski dnevnik«. Njen prvi susret s istoimenim Despotovim spisom potaknuo je u njoj pitanje: je li dnevnik možda najintimnija forma za filozofijski tekst? Despot »mrzi pisanje« – sasvim u skladu s pismom kao početkom uništavanja duše (*Fedar*) – no forma dnevnika mogla bi filozofiranju biti najpodnošljiviji oblik zapisa ukoliko »oslobađa od onog izrecivog = suvišnog u sebi«. To izrecivo ujedno se može iznijeti na vidjelo »dana«, pa je »dnevnik« njemu najprimjerenija forma. Ali čemu služi dnevnik? Njime se kroz varavi lik množine dana sabire vlastita povijest cjelovitog Dana vlastitog rođenja. Ono pak hoće biti rađanje onog neurodivog, a ujedno živog, spram kojega historijat takvog rađanja može služiti samo prisjećanju tog čuda, ali ono samo nije sadržano u njemu. Svaka pismenost u tom pogledu predstavlja smrt istinskog življenja i prošlo svjedočanstvo filozofovog samooslobađanja.

Usljedio je izlaganje Ljudevita Frana Ježića pod naslovom »Posvećenje filozofije«, u kojem je izrazom »posvećenje filozofije«

okarakterizirao svoj formalni studij filozofije tijekom posljednjih godina Despotove profesorske djelatnosti. U svom izlaganju, Ježić je nabrojao određena poklapanja svoje biografije s Despotovom. Primjerice, u prvoj godini Despotove mirovine Ježić je prihvatio da »kao vanjski suradnik širi ponudu Katedre za povijest filozofije«. Tada se »posve neplaćeno javno bavio filozofijom na način dostojan slobodna čovjeka«, što je i Despot svojevremeno činio (od 1969. do 1971.) kao asistent-volonter. Uz to, Ježić i Despot zamijenili su se kada je potonji držao posljednja predavanja kao profesor emeritus (2015.), a Ježić je završavao svoj doktorat o Fichteu u Beču. No svoju sudbinsku povezanost s Odsjekom za filozofiju Ježić je naznačio još u doba Vladimira Filipovića, kada se Despot zalagao da na Odsjek bude primljen »jedan Ježić«, misleći pritom na Mislava Ježića, koji je također bio Despotov student. Cijelu Despotovu predavačku djelatnost Ježić je okarakterizirao kao filozofijsko posvećenje, nasuprot akademskim i sveučilišnim predavanjima, jer je »Despot kao kulturni propovjednik Filozofije« u slušačima izazivao potrebu za tjednim dolaskom »po duhovni ugođaj njegovih predavanja«, što je Ježić usporedio s kršćanskim propovijedima. Ali na njegovim predavanjima posvećivala se i sama filozofija putem stalnog i provokativnog ispitivanja njene mogućnosti. No Despot, »koji je umio vršiti takve filozofijske obrede, nikad nije htio niti ne želi da ga se naziva ili karakterizira filozofom«, nego samo profesorom – onim tko javno govori i pred svima iznosi na vidjelo »stvar filozofije«. U živom odnosu prema filozofiji, Despot je na predavanjima rado prihvaćao i povratne »provokacije«, kakve je Ježić, »kao najzahtjevniji učenik još iz gimnazijskih dana«, rado iznio u svojim »neprijemljeno filološki učenim studentskim referatima«, kako bi iz Despota izvukao »ono najbolje što može dati«. U tom duhu, Ježić je poželio da i njega današnji studenti »provociraju« na izvlačenje znanja, kao što je i on to činio kao »Despotov student, ili kako profesor sâm zna reći, Despotov unuk«.

U izlaganju »Despotova predavanja o Descartesu«, Marko Tokić prikazao je Despotovo smještanje Descartesu u kontekst novovjekovnog mišljenja slobode kao apsolutnog duha. Ona je prava značajka novosti Descartesova filozofiranja, koju Despot određuje kao neuvjetovanost. Tako shvaćena sloboda ogledava se u Descartesovom zahtjevu za izgradnjom univerzalne znanosti. Njoj je pripadno oslobođanje od slabo utemeljenog znanja, odnosno znanja škole i objave, koji umrtvljuju um u pasivno prihvaćanje istine i zato um treba vratiti vjeru u sebe, tj. moći proizvoditi istinu da se bude slobodan. Takav je um nadležan svim znanostima kao univerzalno odnošenje spram

svega što jest, a ako je sve moguće spoznati u jednakosti, onda je moguća i jedna univerzalna znanost. Potom je Tokić prešao na razmatranje duha kao stalno ometane slobode – u psihološkom pogledu smetnju uzrokuje strast (stgrč. *πάθος*), a u ontološkom *laž*. Iz egzistencijalnog stanja duše kao njene usnulosti, filozofija se javlja kao lijek za buđenje, no duh mora slijedom žudnje dospjeti na sebe-transcendirajući stupanj kako bi u odluci da se slijedi svjetlo istine dospio do čistoće samoga sebe. Na tom putu vodi ga dvojba (lat. *dubitatio*), kojom se duh lišava svega neduhovnoga, ustrajno negirajući sve što nije po njegovoj naravi. Tokić je istaknuo kako je jedan od »tereta« duhu bezumno poistovjećivanje duha/duše s tijelom, koje ga priječi u spoznaji beskonačne supstancije.

Tomislav Škrbić potom je održao izlaganje »Umjetnost i sloboda. Uz Despotovu interpretaciju Hegelove *Estetike*«. U skladu s Despotovom dijagnostikom nihilizma kao konsekvence apsolutne slobode, apsolutni um kao apsolutna »samoprodukcija« u Hegelovoj *Estetici* razmatra se u kontekstu proizvođenja sebe sama »u drugome«. To drugo je umjetnost. No umjetnost apsolutnog uma nije u umjetničkim djelima, nego se temelji na trima momentima: u čistom proizvođenju iz čistog ništa (= biti isto sa samim sobom), zatim čistom bitku (= biti isto s drugim od sebe sama), te jedinstvu čistog ništa i čistog bitka (= identitetu istovjetnosti i razlike). Ta samoprodukcija »čistog uma u njegovoj čistoj umnosti« zapravo je »čisto umjetničko djelo«, odnosno kod Hegela spekulativna logika. Sama je umjetnost »jedan od načina samospoznaje bitka« u elementu drugoga, ali ne prirodnoga (kojemu pripada osjetilnost) nego duhovnoga. Duh se u umjetničkoj produkciji služi onim duhovnim – idejom ljepote – da bi sebe spoznao u svome vlastitom produktu – »iz duha rodenoj i preporođenoj ljepoti«. Ta je ljepota slobodna spram prirodne ljepote, ali je opet onom apsolutnom neophodna za njegovu vidljivost, bez koje bi »apsolutna znanost, istina i sloboda ostale čista onostrano, transcendencija«.

Nakon toga, Stefan Haus u izlaganju pod naslovom »Uvod u filozofiju kao izvod iz apsolutnog vidokruga«, podsjetio je sve prisutne na Despotov »habitus i životni zadatak«, istaknut u naslovu i preuzet iz jedne Despotove zabilješke. Uvođenjem u filozofiju vrši se pokušaj izlaženja iz prolaznosti i propadljivosti – naposljetku tragičnosti – svakog rođenog i odatle povijesnog bića, u čisto iskonsko biti, u ono Nerodeno: »samo onaj tko zna da u svom povijesnom životu istinski nije, teži u svojoj povijesnosti za nadpovijesnom istinitošću«. Na Sokratovom primjeru, prateći Despotovo predavanje o *Apologiji* (29. X. 1970.), Haus

je istaknuo da Sokrata kao personificiranu istinsku filozofiju optužuje sama povijest, koja se na osebujan način sva sabire u metafizici kao jedinom, na razini znanja dostojnom, povijesnom neprijatelju filozofije. Istinska se filozofija spram sve povijesti odnosi kao težnja za ukorjenjivanjem zbilje u onom nadpovijesnom, u iskonu. Naspram tog iskona, koji je ono mudro, sloboda u vlastitom samooslobađanju proizvodi svoj apsolutni vidokrug koji se kroz Hegela pokazao u svojoj ništavnosti, u identitetu bitka i čistog ništa. Taj vidokrug slobode ujedno je i njeno samoporobljavanje u povijesnom kretanju. Stoga svaki odazvanik onog mudrog, koji spram iskona nije u logičkom (racionalnom, pojmljivom) odnosu, nego u odnosu čuđenja (stgrč. θαυμάζειν), treba – prema Hausu – »što brže pokušavati odavde bježati onamo, naime iz apsolutnog vidokruga u filozofiju«.

Iduće izlaganje, pod naslovom »Filozofija i metafizika« održao je Igor Mikecin. U izlaganju je napravio pregled onih dodirnih točaka koje – sukladno Despotovom shvaćanju – filozofija dijeli s metafizikom i koje dovode do njihovog poistovjećivanja. Ali metafizika nije nauk ili učenje, nego je »osobit način bitja i razabiranja jesućega«. Ona može egzistirati i prikriveno, kao nesvjesno metafizičko razabiranje u odsustvu metafizike kao nekoga znanja. Zato što se filozofija u metafizici svodi na mišljenje, filozofija se »kao apsolutno znanstvena metafizika svodi na logiku«. S obzirom na »tri posebne metafizičke oblasti bitja« – Bog, Svijet, Čovjek – te opću oblast ontologike, metafizika se iznutra ustrojava u onto-teo-kosmo-antropologičko znanje te u razlici i suprotnosti s onim fizičkim prikriva cjelinu bitja. Metafizika se kao idealizam dovršava u apsolutnoj znanosti kao apsolutnom sebeznanju ideje, ne pitajući pritom za porijeklo ideje. Odnos metafizike i povijesti podrazumijeva distinkciju prirodne i znanstvene metafizike, od kojih se prva prevladava drugom, ali potonja ostaje trajna povijesna mogućnost unutar filozofije, te se kao takva ne da prevladati. Uzdizanjem metafizičke filozofije na rang apsolutne znanosti, metafizika podiže bitje na razinu najvišeg jesućeg i postaje hiperteologika. Ono apsolutno pritom je ono hipermetafizičko, u kojem Despot apsolutnu slobodu vidi kao privid iskonske slobode. Vladavina apsolutne slobode ujedno je i nihilizam slobode, jer ta se sloboda rastvarajući i ništeći postavlja spram bitja svega jesućeg, da bi ga utemeljila u Ništa sebe same. Moderna znanost i tehnika realizacija su te vladavine. Prema Despotu, filozofijsko izvođenje iz metafizike moguće je samo uvidom u bit metafizičke filozofije i kroz njen najviši vid – apsolutnu znanost. Za razliku od metafizike, istinska filozofija se »prema predmetima«

metafizike odnosi onkraj opreke metafizičkog i fizičkog. U takvoj transapsolutnoj istini iskonska, koja je sloboda sama, filozofija po ljubavi prema njemu postaje mudrost ljubavi slobode. Potom je Zvonimir Komar u sjećanju na nekoliko svojih studentskih iskustava s Despotovih predavanja izložio izlaganje »Smisao filozofijske pedagogije«. Despot prije svega nije o filozofiji govorio izvanjski, nego je filozofirao i time je studentima otvarao prostor za sumišljenje. Tako je vršio jednu osebujnu pedagogiju, koju je Komar naznačio kao »samoproizvodni karakter pedagogije«. U takvoj filozofijskoj ili istinskoj pedagogiji čovjek se treba lišiti onog »svojeg«, pukog »ja«, pukog sebstva, te kroz dijalog dovoditi do vlastitog samooslobađanja, a ne neke izvanjski nameštene svrhe. Takvim »preokretanjem« duše on ne radi samo na proizvođenju sebe, nego ujedno sudjeluje u proizvođenju svijeta kao cjeline svega što jest.

Posljednje izlaganje, pod naslovom »Despotova apologija grčkoga jezika«, zbog spriječivosti izlagača Ninoslava Zubovića, pred prisutnima je pročitao Paolo Rašica. Despot je redovito koristio priliku da studente upozori na neophodnost poznavanja starogrčkog jezika, barem na elementarnoj razini, ali ne iz puko školskih razloga. Zbog toga što je jezik element filozofije, ona u njemu sebe izražava kao u svome više ili manje adekvatnom mediju. Filozofija jezik pritom ne koristi izvanjski (tehnički), nego oblikujući ga u jezik filozofije povratno oblikuje i samu sebe. Da bi se moglo sudjelovati u tom činjenju, potrebno je poznavati one jezike na kojima je filozofija više ili manje uspješno progovarala. U tom pogledu »klasični autori« klasičnih jezika, koji su se pojavili u povijesti filozofije, filozofijskim jezikom ili filozofirajući u jeziku »iznosili su na vidjelo bit i istinu svega što jest«. Slični napori su i neke suvremene jezike učinili jezicima filozofije, ali starogrčki ipak ostaje njen prvotni jezik, pa je Despot, uz spomenuto upozorenje studentima, redovito nudio i ohrabrenje da se za potrebe filozofije razmjerno brzo mogu zbližiti s njenim izvornim jezikom – barem putem kratkog i besplatnog tečaja u fakultetskom programu Odsjeka za klasičnu filologiju.

Za kraj simpozija, publici i izlagačima obratio se i sâm profesor Despot s riječima duboke zahvalnosti i ganuća nad onim priređenim njemu u čast. Osvrnuo se na svoj život, koji je bio obilježen trajnom težnjom za zbližavanjem s filozofijom, ali ne s ciljem ostvarivanja neke »sreće« – »jer život nije tu za sreću« – nego pod stalnom brigom da se ne promaši smisao života. Na toj orijentaciji života, da ga se ne odvede u tragički promašaj, nego da se pokuša pogoditi smisao, najbolja je voditeljica filozofija. S tim uvidom zaželio je svima,

koji se i dalje ohrabruju na filozofiju, da i oni budu vođeni težnjom za pogađanjem filozofij-ski traženog smisla života.

Kristijan Gradečak

Promocija recentnih izdanja Žarka Paića

U ponedjeljak, 17. listopada 2022. godine, na Tekstilno-tehnološkom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu održala se promocija recentnih izdanja Žarka Paića. Predstavljanje se odnosilo na tri Paićeve autorske publikacije: *Aesthetics and the Iconoclasm of Contemporary Art. Pictures Without a World (Estetika i ikonoklazam suvremene umjetnosti. Slike bez svijeta*, Springer International Publishing, Cham 2021.), *Art and the Technosphere. The Platforms of Strings (Umjetnost i tehnosfera. Platforme strune*, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne 2022.) i *The Spheres of Existence. Three Studies on Kierkegaard (Sfere egzistencije. Tri studije o Kierkegaardu*, Toronto University – Kierkegaard Institute, Toronto 2021.), te dva zbornika radova kojima je Paić glavni urednik: *The Technosphere as a New Aesthetic (Tehnoestetika kao nova estetika*, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne 2022.) i *Fashion Theory and the Visual Semiotics of the Body (Teorija mode i vizualna semiotika tijela*, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne 2022.). Uvodnu riječ na promociji održala je dekanica Tekstilno-tehnološkog fakulteta Anica Hursa Šajatović, zahvalivši se publici na dolasku te istaknuvši važnost ovih publikacija za studente. Potom je Tonči Valentić predstavio četiri od navedenih pet izdanja. Prvo je predstavio zbornik *Fashion Theory and the Visual Semiotics of the Body*, naglasivši njegov značaj za teoriju mode na razini Europe. Zbornik je skup radova autorskog tima profesora Tekstilno-tehnološkog fakulteta: Žarka Paića, Marianne Boero, Petre Krpan, Krešimira Purgara, Nine Katarine Simončić i Tončija Valentića. Zbornik je, istaknuo je Valentić, teorijski pokušaj uspostave mode kao novog područja na presjeku vizualne semiotike i suvremene umjetnosti. Moda, kao kreativni dizajn tijela, može se shvatiti jedino unutar odnosa estetike, tehnosfere i dizajna, i to dizajna u fizičkom, a ne u klasičnom smislu. S tim u vezi, ova knjiga predstavlja odgovor na

pitanje: kako pristupiti fenomenu mode u 21. stoljeću? Nakon toga, Valentić je predstavio još jedno Paićevo uredničko izdanje – zbornik *The Technosphere as a New Aesthetic*, među čijim se autorima, pored Paića, nalaze Massimo De Carolis, Adriano Fabris, Dieter Mersch, David Edward Rose, Stefan Lorenz Sorgner, Miško Šuvaković, Tonči Valentić i Natasha Vita-More. U zborniku se tehnosferi pristupa kao estetskom problemu, i to s naglaskom na izmjeni čovjekova tjelesnog, odnosno fizičkog postojanja u kontekstu transhumanizma, a što se očituje u izvornom, iako kasnije odbačenom naslovu knjige – *Homo Kybernetes*. Uslijedilo je predstavljanje knjige *Art and the Technosphere. The Platforms of Strings*, koju je Valentić okarakterizirao kao promišljanje suvremene umjetnosti, estetike i tehnosfere u nastojanju da se otvori jedan novi način mišljenja koji je primjeren vremenu koje dolazi. Širokim pristupom koji dotiče hermeneutiku, fenomenologiju, semiotiku te metafiziku, naglasio je Valentić, Paić je analizirao status pojma slike u avangardnoj umjetnosti. Valentić je nakon toga predstavio knjigu pod naslovom *Sfere egzistencije. Tri studije o Kierkegaardu*, i to kao značajnu reaktualizaciju Kierkegaardove filozofije u tehnnoznanstvenom dobu, koja je za suvremeno doba presudna jer mu nudi ono što mu nedostaje – vjeru i etički zaokret naspram problema slobode. Potom je riječ dobio sâm Paić, započevši svoj govor svojevrsnom apologijom stvaralaštva, mišljenja, slobode i ljepote življenja, a potom predstavivši svoju knjigu *Aesthetics and the Iconoclasm of Contemporary Art* kao pokušaj razumijevanja estetike, suvremene umjetnosti i kraja avangarde na temelju tehnogeneze virtualnih svjetova, analize tijela u prostoru i vremenu digitalnih tehnologija te znanosti o slici. Za kraj, Paić je istaknuo važnost Leibniza, ne samo zbog njegova utjecaja na razvoj digitalnosti, već zbog njegove podjele moći čovjeka na racionalnost, na kojoj se temelji znanost, a koja se iskazuje logikom, kauzalnim razmišljanjem ili formulom, te na imaginaciju, na kojoj se temelji umjetnost. Susret toga dvo-ga Paić vidi upravo u Tekstilno-tehnološkom fakultetu, koji spaja tehnologiju, umjetnost i dizajn. Paićeva ideja bila je da oživi tradiciju u Hrvatskoj i vezu s najvećim misliocima iz prošlosti o kojima mnogi ništa ne znaju. Naposljetku, Paić je istaknuo da su knjige »dio vremena u kojem je nešto kristalizirano [...]. Ako to nešto vrijedi, to će samo pronaći svoje čitatelje, a ako ne vrijedi bit će na neki način zaboravljen«. U odgovoru na to može se reći kako je vrijednost Paićevog recentnog opusa neupitna te da će se krug njegovih čitatelja s vremenom samo širiti.

Juraj Bobanović

5. *Osječki dani bioetike*

Ljudska prava kao goruće pitanje bdiju nad čovječanstvom od davnina. *Što su ljudska prava? Gdje im je i koja granica? Što je moralno, a što nije? Kako definirati čovjekove slobode?* To su neka od pitanja koja si čovječanstvo postavlja već stoljećima, a svaka aktualna situacija u svijetu ta pitanja reciklira jer se i odgovori mijenjaju. Borbe za ljudska prava možda nisu učestale ili vizualno identične kao one prije stotinjak godina, ali smo se unazad tri godine našli pred brojnim izazovima koji su poljuljali ideju i definiciju ljudskih prava uopće. Od pandemije COVID-19 pa sve do rata, moderni se čovjek našao pred zidovima koje još uvijek preskače, a u tome preskakanju lako se izgubi pravo, identitet i sloboda te se ona ranije navedena pitanja postavljaju ponovo. Bioetika, kao znanost kojoj je sveukupni život u fokusu proučavanja, izravno u fokusu ima i prava koja sa životom dolaze, zbog čega upravo ona može dati odgovore na brojna pitanja etičnosti, morala i ljudskih prava koja se danas postavljaju. Biti humanist danas je izazov, a pitanje kako humanost potaknuti, razviti i očuvati ono je što mora biti temelj novim istraživanjima u aktualnim društvenim prilikama. Ljudska prava treba prikazati kroz povijest kako bi se vidjela njihova refleksija u sadašnjosti, a sve s ciljem postavljanja temelja budućnosti. Time tema ljudskih prava otvara široko područje za razna izlaganja, analize, predstavljanja, preglede i rasprave.

Na Fakultetu za odgojne i obrazovne znanosti Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, 7. i 8. studenoga 2022. godine, održani su jubilarni 5. *Osječki dani bioetike*, a na kojima je središnja tema bila upravo »Bioetika i ljudska prava«. I ove su godine događanje organizirali Centar za integrativnu bioetiku Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Osječka jedinica Međunarodne katedre za bioetiku, dok su suorganizatori bili Znanstveni centar izvrsnosti za integrativnu bioetiku, Akademija za umjetnost i kulturu Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Medicinski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Kineziološki fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Fakultet za dentalnu medicinu i zdravstvo Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Pravni fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Hrvatsko bioetičko društvo, Centar za integrativnu bioetiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu i Centar za integrativnu bioetiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta sv. Ćirila i Metoda u Skopju.

Prodekanica za nastavu Fakulteta za odgojne i obrazovne znanosti Lidija Bakota svečano

je otvorila 5. *Osječke dane bioetike*, te je u svojem govoru istaknula sljedeće: »Vjerujem da će znanstvenici promišljati i o pravima svih živih bića, osobito pravima onih koji su slabi i koji su ranjivi, koji se sami ne mogu boriti za svoja prava, a za koje smo upravo svi mi pozvani da budemo njihovi zagovornici«. Predsjednik Organizacijskog odbora 5. *Osječkih dana bioetike* Ivica Kelam dodao je kako su ljudska prava goruća tema i izvan bioetike: »Uz domaćine, tu su znanstvenici iz Makedonije i Srbije koji će promišljati o položaju čovjeka u 21. stoljeću, te njegovim pravima i slobodama. Širok je raspon stručnjaka koji će zajedno promišljati o odnosu bioetike i ljudskih prava s obzirom na to da su ona uvijek aktualna poput trenutačno u ratu u Ukrajini. Jedna od glavnih ciljeva bioetike je očuvati humanost prema svakom živom biću«. 5. *Osječke dane bioetike* održali su se u dva dana, a koja su započela plenarnim predavanjima. To da je pravo na zdravlje jedno od temeljnih ljudskih prava, u plenarnom predavanju »Pravo na zdravlje – obuhvatnost i (građansko)pravna zaštita« istaknuo je Tomislav Nedić. U svom predavanju, koje se odnosilo na analitičku i teleološku obradbu (subjektivnoga) prava na zdravlje, kao jednog od temeljnih u intersekciji prava i bioetike, obuhvatio je perspektive pravne filozofije, bioetike i građanskoga prava. Nakon plenarnog predavanja slijedio je rad u sekcijama u kojima je bilo predstavljeno 30-ak izlaganja. U plenarnom predavanju pod naslovom »O konceptu ljudskih prava i konfucijanskim vrijednostima« Ivana Buljan osvrnula se na temeljne razlike kineskog i zapadnog poimanja koncepta ljudskih prava.

Ovogodišnja izlaganja bila su podijeljena na tematski i problemski bliske sekcije koje su se održavale paralelno u oba dana. U prvoj sekciji održana su izlaganja: »Logička nužnost povezivanja Deklaracije o bioetici i ljudskim pravima s integrativnom bioetikom« (Dejan Donev); »Ljudska prava i životinje« (Boris Bakota); »Bioetički senzibilitet prema statusu životinja i njihovim pravima« (Matea Hiršinger, Ivica Kelam, Ivana Vitković); »Svakodnevna militarizacija života: djevojčice u oružanim sukobima« (Darija Rupčić Kelam, Ivica Kelam); »Ljudska prava u kontekstu raznolikosti kultura« (Ivo Džinić). U drugoj su sekciji održana izlaganja: »Biopolitički uvjeti slobode i Kierkegaardova egzistencijalna metoda« (Risto Solunčev); »Dječje pravo na glazbu« (Ana Popović); »Bioetički temelji ljudskih prava« (Željko Kaluderović, Zorica Kaluderović Mijartović); »Očuvanje identiteta i kulturne baštine na Raščici u bioetičkom kontekstu« (Ljubica Nedić, Emina Berbić Kolar); »Filozofska interpretacija Kafkina romana *Proces*« (Jan Defrančeski). U trećoj

sekciji održana su izlaganja: »Pravo na odgoj i obrazovanje djece SOS Dječjih sela Hrvatske u inkluzivnim osnovnim školama« (Krunoslava Duka, Vesnica Mlinarević); »Etika istraživanja u društvenim znanostima – poštovanje prava na anonimnost« (Snježana Dubovicki, Anamarija Kanisek); »Procjena i stavovi učitelja osnovnih škola o pravima djece« (Loreta Kovačević); »Etika u istraživanjima zajednice gluhih« (Lidija Šmit Brleković). U trećoj sekciji održana su izlaganja: »Humor kao izraz ljudskih prava i slobode u vrijeme Holokausta« (Valerija Turk Presečki); »Pravo na slobodu iz perspektive Marije Montessori« (Dora Grejza, Ivica Kelam); »Ljudska prava – prava djece s teškoćama u razvoju« (Marijana Kopljar, Domagoj Kopljar); »Alternativne škole: pravo na drugačije obrazovanje« (Tomislav Topolovčan). U četvrtoj sekciji održana su izlaganja: »Prirodoslovne izvannastavne aktivnosti kao poticaj razvoja kreativnosti« (Nikolina Vidović, Tonka Vekić, Martina Galeković); »Etičnost uključivanja učenika u svojstvu agenta tijekom nastave uživo s hibridnim humano-tabletnim modelom avatara (T-HHMA)« (Saša Duka, Ružica Kolar Šuper, Zdenka Kolar Begović); »Poduzetni prirodnjaci kao nova perspektiva odgoja i obrazovanja za održivi razvoj« (Nikolina Vidović, Janja Lučić, Tonka Vekić); »Kulturna baština kao temeljno ljudsko pravo« (Vesna Zlatarević); »Ljudsko pravo na čist, zdrav i održiv okoliš: deklarativna ili stvarna društvena vrijednost?« (Ivan Perkov). U petoj sekciji održana su izlaganja: »Ljudska prava u djelima za cjelovito čitanje u osnovnoj školi« (Kristina Dilica, Ivica Kelam); »Igra i pravo na igru« (Lidija Štimac, Darija Rupčić Kelam, Ivica Kelam); »Pojam odgovornosti i ljudska prava u kontekstu tehnološkog razvoja« (Ana Daria Bokan, Josip Periša); »Pravo Hrvata na život u Bosanskoj Posavini i očuvanje tradicije na primjeru sela Tolisa« (Emina Berbić Kolar, Ljubica Nedić) te »Bioetički senzibilitet i prava psihijatrijskih pacijenata« (Luka Janeš), čime je završen prvi dan simpozija. Drugog dana, prva sekcija uključivala je izlaganja: »Inkluzija učenika s teškoćama u nastavu Glazbene kulture« (Julijana Jukić); »Poštuje li obrazovni sustav prava djece s teškoćama?« (Kristina Dilica, Martina Galeković); »Političko-ideološka orijentacija hrvatskoga igranog filma 1990-ih« (Marija Živković). U drugoj su sekciji održana izlaganja: »Znanstveni *bullying* kroz faktore odjeka i kvartile: ljudska prava u riziku zbog 'akademske izvrsnosti'« (Ksenija Romstein); »Ograničenja slobode oporučnog raspolaganja u 21. stoljeću« (Dubravka Klasiček); »Transhumanizam i ljudska prava« (Ivan Včev); »Umjetna inteligencija i očuvanje ljudskih prava« (Vjekoslav Galzina, Ella Rakovac Bekež). Završna diskusija

prije samog zatvaranja simpozija pokazala je iznimno pozitivne reakcije svih sudionika, pri čemu su naglasili kako su 5. *Osječki dani bioetike* pružili pregled aktualnih pitanja u sferi ljudskih prava. U završnoj raspravi predloženo je da se na sljedećim *Osječkim danima bioetike* uvede i mogućnost studentske sekcije, s obzirom na to da su studenti Fakulteta za odgojne i obrazovne znanosti pokazali veliki interes za praćenje izlaganja i sudjelovanje u raspravama. 5. *Osječki dani bioetike* okupili su rekordan broj od čak šest fakulteta sa Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku koji su se uključili u organizaciju skupa, te time zorno pokazali da je bioetika iznimno dobro prihvaćena u Osijeku i Slavoniji.

Ovogodišnje *Osječke dane bioetike* obogatila je i izložba pejzažnih astrofotografija *Hrvatska pod zvijezdama* fotografa Branka Nađa. Izložba je prikazala fotografije noćnih pejzaža, nastale na znamenitim hrvatskim turističkim i povijesnim lokacijama, poput Plitvičkih jezera, izvora Cetine, Jasenovca, rta Kamenjak, Motovuna i paških polja soli. Branko Nađ noćno nebo uvijek snima u RAW formatu, bira noći kada nema Mjeseca ili snima sami Mjesec, pri čemu, dakako, prati vremenske prognoze. Služi se aplikacijama kojima unaprijed očitava zalaske i izlaske Sunca, Mjeseca, položaj Mliječne staze, kiše meteora, te zahvaljujući mnoštvu neprospranih noći pruža nam nezaboravan pogled na nebo i zvijezde iznad nekih od najljepših krajeva Republike Hrvatske.

Ivica Kelam

Kristina Dilica

Godišnji simpozij Hrvatskog filozofskog društva

»Bibliozofija: knjiga u filozofiji i filozofija knjige«

Od 24. do 26. studenoga 2022. godine u prostorima Sveučilišnog centra za integrativnu bioetiku Sveučilišta u Zagrebu održao se šezdeset i treći po redu godišnji simpozij Hrvatskog filozofskog društva, s temom »Bibliozofija: knjiga u filozofiji i filozofija knjige«. Glavni organizator ovog opsežnog simpozija, sastavljenog od preko 60 izlaganja raspoređenih u 18 sesija, bilo je Hrvatsko filozofsko društvo, dok su Organizacijski odbor sim-

pozija činili Hrvoje Jurić (predsjednik), Jan Defrančeski (tajnik), Lidija Knorr (tajnica), Mira Matijević (tajnica) i 12 ostalih članica i članova. Simpozij je organiziran uz financijsku potporu Ministarstva znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske te uz potporu Sveučilišnog centra za integrativnu bioetiku Sveučilišta u Zagrebu i Turističke zajednice Grada Zagreba.

Simpozij je uz pozdravne riječi otvorio predsjednik Organizacijskog odbora simpozija Hrvoje Jurić, nakon čega je uslijedila prva tematska sesija simpozija pod naslovom »Knjiga između usmenosti i pismenosti«. U prvom izlaganju, pod naslovom »Zašto nisu pisali? Sraz usmene i pismene kulture«, Marina Katinčić Pleić (Zagreb) problematizirala je slabljenje usmene kulture, njenu zamjenu pismenom kulturom, ali i revitalizaciju u suvremenom dobu putem *podcast*-ova, referirajući se na radove Borisa Becka koji je pritom bio u publici. Uslijedilo je izlaganje »Platonova kritika *pisanog logosa* kao artifičijelnog *modela memorije*« Mirele Karahasanović (Tuzla), u kojem je govorila o Platonovom shvaćanju *pisanog logosa* kao tek podsjetnika na istinu koji filozofiju može svoditi na reprodukciju bez misaonog angažmana, ali i biti iskorišten za manipulaciju. Ivan Šanjug (Zagreb) zatim je u izlaganju »Rancièereovo tumačenje čovjeka kao literarnog bića« predstavio tezu Jacquesa Rancièrea da je upravo pisana riječ temelj političke subjektivizacije jer, pozivajući se pritom na Platona, kao »siročec« kojem nedostaje »otac«, odnosno ovlašteni govornik, otvara mogućnost višestrukih interpretacija i time unosi demokratski element. Josip Guć (Split) je na kraju tematske sesije u izlaganju »Kako knjiga priča?« govorio o konceptu »govorećih knjiga« Paula Freirea u kojima, protivno Platonovu shvaćanju da se s knjigama ne može vršiti dijalog, autor uspijeva voditi dijalog s čitateljstvom. Iduću tematsku sesiju, pod naslovom »Što je sve knjiga?«, otvorio je Zlatko Bacinger (Čakovec) s izlaganjem »Sentencije i kraći tekstovi u svjetlu knjige«, u kojem je pokušao odgovoriti na pitanje mogu li kratki tekstovi i sentencije imati dublji učinak od knjiga, uzimajući kao primjere dvije sentencije – Heraklitovu »Sve teče« i Isusovu »Ja sam put, istina i život« te dva pisma – proštajno pismo Petra Zrinskog Katarini te pismo poglavice Seattlea američkom predsjedniku. Maja Vejić (Zagreb/Split) potom je održala izlaganje pod naslovom »Goodreads, 'book aesthetics', booktube, #reader: u digitalnom dobu, tko je čitatelj i što je knjiga?«. U izlaganju je istaknula da je broj čitatelja u digitalnom dobu puno veći nego što se predviđalo na početku 21. stoljeća te da je knjiga proširila svoju pojavnost kao element određenih estetika i stilova života, među kojima je, primjeri-

ce, i *dark academia*. David Grčki (Rijeka) zaključio je tematsku sesiju izlaganjem »Knjiga u novom dobu: Derrida i zvučna knjiga«, u kojem je fenomen zvučne knjige pokušao sagledati u kontekstu Derridaove analize *glas/pismo* postavivši pitanje: radi li se u slučaju zvučne knjige o glasu (*la voix*) ili pismu (*l'écriture*)? U idućoj tematskoj sesiji, pod naslovom »Poezija u filozofiji, filozofija u poeziji: nove poetske knjige i autorefleksija o njima«, održalo se predstavljanje dviju zbirki poezije objavljenih 2022. godine – *Zlice i vilice* Nataše Govedić (Zagreb) te *Opismenjavanje kiše* Marine Katinić Pleić (Zagreb), pri čemu je publika imala priliku čuti autorice kako javno čitaju svoje odabrane pjesme. Program se nakon toga podijelio na dvije sekcije koje su se održavale paralelno. Prva tematska sesija *Sekcije A*, pod naslovom »Opasne knjige: skriveno, cenzurirano, zabranjeno«, započela je izlaganjem »Povijest nestalih rukopisa« Fulvija Šurana (Pula), u kojem je raspravljao o nestalim knjigama i knjigama misterija, istaknuvši alkemijske knjige koje simbolima daju primat nad riječima. Nakon toga je Predrag Milidrag (Beograd) u izlaganju pod naslovom »O biskupima i filozofiji: ko je osuđen 1277?« govorio o pariškom biskupu Étienneu Tempieru i njegovoj javnoj osudi 219 stavova, pitajući se je li i Toma Akvinski, pored Boetija, bio njegova meta. Nataša Govedić (Zagreb) u izlaganju pod naslovom »Zabranjene knjige i strah od čitanja o metodologiji nasilja: Nabokovljeva *Lolita*« napravila je kratak pregled povijesti cenzure i zabrane knjiga, a zatim problematizirala isto na primjeru djela *Lolita*. U tematskoj sesiji slijedila ju je Katarina Jelušić (Zagreb) s izlaganjem pod naslovom »Spol kao razlog objavljivanja pod pseudonimom«, u kojem je izložila problem skrivanja žena iza pseudonima, navodeći otežane uvjete u kojima su se nalazile prilikom pisanja i objavljivanja djela. Posljednji izlagač u tematskoj sesiji, Igor Živanović (Beograd) u svom izlaganju pod naslovom »Nacional socijalizam i medicina: slučaj *Atlasa topografske anatomije* Eduarda Pernkopfa« predstavio je moralne i znanstveno-metodološke aspekte knjige čiji se primjerak nalazi u fondu Univerzitetne biblioteke *Svetozar Marković* u Beogradu. Sljedeća tematska sesija, pod naslovom »Biblijska bibliozofija« započela je s izlaganjem Ljudevita Frana Ježića (Zagreb) pod naslovom »Filozofija u Knjizi i filozofiranje iz Knjige«, u kojem je predstavio filozofiranje alegorijskim tumačenjem svetih spisa kod židovskih mudraca i tisučljtni razvitak bibliozofije. Danijel Berković (Zagreb) u izlaganju pod naslovom »Knjiga kao mjerilo« govorio je o knjizi kao nekadašnjem mjerilu čovjekove kulture koja je zamijenjena tehnikom, dok je mjerenje ostalo prisutno samo u

prirodnim znanostima. Boris Beck (Zagreb) za kraj tematske sesije održao je izlaganje »Tjelesnost knjige i literalizacija tijela u knjižici«, u kojem je govorio o zabrani Biblije da se na tijelo nanose znakovi, iako znakovi mogu ulaziti u njega, dajući primjere kao što je Ezekielovo gutanje svitka s neba. Nakon toga uslijedila je tematska sesija »Knjiga u kršćanskoj i islamskoj civilizaciji i kulturi«, i to izlaganjem Danila Bučana (Zagreb) pod naslovom »Duša civilizacije«, u kojem je povukao paralele između duše i knjige, tvrdeći da duša upravlja ljudskim tijelom kao što i knjiga upravlja civilizacijama. Potom je Marina Novina (Zagreb) u izlaganju »Knjige izlječenja: filozofijom do zdravlja« prezentirala filozofsku osnovu medicine, ističući Aristotela, Augustina i Avicenu, čija djela naziva *knjigama izlječenja*. Posljednji izlagač u tematskoj sesiji bio je Anto Gavrić (Zagreb) koji je održao izlaganje »Knjiga kao susret s drugim i drugačijim: primjer Tome Akvinskog« u kojem je predstavio važnost koju je Toma Akvinski pridavao knjigama drugih autora, ističući 38 000 citata izravno preuzetih iz grčke i arapske filozofije. Uz *Sekciju A* paralelno se održala *Sekcija B*, koja je otvorena tematskom sesijom »Knjiga u književnosti«. Prvo izlaganje »*Guliverova putovanja* kao biblioplovidba« održao je Edvard Đorđević (Gießen) i u njemu je *Guliverova putovanja* tumačio kao Swiftovu kritiku tadašnjih društvenih zbivanja te istaknuo njegovu ulogu u konstituciji *krajolika političkoga*, koji je omogućen ubrzanim tehnološkim razvojem tiskarstva i posljedičnim širenjem čitateljske publike. Nakon toga je Dafne Vidanec (Zaprešić) održala izlaganje »Metaforicitet *Sna Ivanjske noći* Williama Shakespearea«, u kojem je čitala spomenuto djelo kao metaforu slobode, dok je kao Shakespeareovu najveću zaslugu istaknula razvitak jezika glumaca. Sljedeće izlaganje, pod naslovom »Širenje područja romana«, održao je učenik XV. gimnazije Luka Bujas (Zagreb). U njemu je predstavio djela *Pokoravanje* i *Elementarne čestice* Michela Houellebecqa kao kritike liberalizma i za njega karakteristične otuđenosti pojedinca, kao i neuspjeha njegove potrage za smislom. U posljednjem izlaganju, naslovljenom »Filozofska pitanja u knjigama znanstvene fantastike«, Ana Klasnić (Zagreb) predstavila je odabrana filozofska pitanja u radovima Arthura C. Clarkea, Rogera Zelaznyja i Isaaca Asimova, kao i tekstovima iz hrvatskog časopisa za znanstvenu fantastiku *Sirius*, pri čemu je istaknula problem definiranja života, morala i inteligencije te moralne odgovornosti spram ne-ljudi. Nakon toga, uslijedila je tematska sesija »Knjiga u znanosti« koja je bila podijeljena na dva dijela. Prvi dio započeo je izlaganjem »Bibliozofija – filozofija kojih knjiga?« Franje Sokolića

(Zagreb), u kojem je uspoređivao znanstvene knjige, koje se temelje na kritičnosti i čije nasljeđe nadmašuju ideje prisutne u njima, te religijske i ideološke knjige, koje se temelje na dogmatičnosti i, za razliku od znanstvenih knjiga, mogu biti shvaćene kao izvori znanja. Zatim je Goran Sunajko (Zagreb) održao izlaganje »Francuska *Enciklopedija*: trijumf razuma i propast uma«, u kojem je pothvat francuske *Enciklopedije* predstavio ne kao poticaj univerzalnosti u filozofije, već partikularnosti, pri čemu je filozof od »stručnjaka za opće« postao »stručnjakom za posebno« te se specijalizirao u pojedinim filozofskim disciplinama. Josip Čirić (Zadar) i Maja Jadrešin (Zadar) završili su prvi dio tematske sesije izlaganjem »Enciklopedija i epistemotrika«, u kojem su predstavili epistemotriku kao disciplinu koja epistemološke probleme istražuje putem matematičkih alata i analiza semantičkih mreža te moguće posljedice njene primjene na filozofijske enciklopedije, pri čemu su kao mogući pozitivan ishod istaknuli doprinos razumijevanju interdisciplinarnosti. Drugi dio tematske sesije »Knjiga u znanosti« započeli su Stjepan Radić (Đakovo/Osijek) i Suzana Maslač (Đakovo/Osijek) izlaganjem »Je li u knjigama već sve viđeno? *Imitatio* u tkanju teksta«, u kojem su se referirali na tvrdnju Johna Bartha da su filozofija i književnost iscrpljene te zaključili o nužnosti oponašanja, odnosno referiranja, prilikom stvaranja teksta. Uslijedilo je izlaganje »Filozofijski komentar kao forma pisane znanstvene komunikacije«, u kojem je Igor Martinjak (Zagreb) otvorio pitanje: kako je filozofijski komentar – u užem smislu shvaćen ne kao predgovor ili pogovor djela, odnosno skup bilješki uz djelo, već kao niz komentara koji vjerno prate strukturu djela – uspio »preživjeti« kao antička forma pisane znanstvene komunikacije. Posljednje izlaganje tematske sesije, kao i prvog dana simpozija, pod naslovom »Isplati li se napisati znanstvenu knjigu? Kritika zrele društvene znanosti« održali su Erik Brezovec (Zagreb) i Fran Miškić (Zagreb). U njemu su na primjeru prakse u Republici Hrvatskoj da se u okviru znanstvenog napredovanja znanstvenu knjigu vrednuje mnogo manje nego znanstvene članke, raspravljali o budućnosti zrele znanosti.

Drugi dan simpozija započeo je tematskom sesijom »Stvaralačko čitanje«, u kojoj je prvo izlaganje, pod naslovom »Filozofija čitanja«, održao Danko Plevnik (Karlovac), ukazujući na metodološke prednosti i širi opseg filozofije čitanja u odnosu na filozofiju knjige. Zatim su Marijana Kolednjak (Zagreb/Varaždin) i Ivana Grabar (Varaždin) u izlaganju »Može li čitanje generirati razboritog građanina?« istraživale formativne moralne vrijednosti književnosti na temelju njene mogućnosti da u čitateljima potiče empatiju. Jelena Dimitri-

jević (Beograd) potom je u izlaganju »Anti-knjiga: kako nas sve ono što ne pročitate između redova podstiče da pišemo« primijenila koncept *antibiblioteke* Nasima Taleba – nepročitanih knjiga u biblioteci koje ostavljaju otvoren prostor za istraživanje i, podsjećajući na naše neznanje, potiču epistemičku skromnost – te ga primijenila na margine i prostor između redova unutar knjige, koji kao mjesta za bilježenje pitanja i suprotnih stavova također potiču na istraživanje. U izlaganju pod naslovom »Fenomen razumijevanja i iskustvo čitanja teksta« Lucija Leventić (Zagreb) i Martina Ivanović (Zagreb) govore su o zahtjevu za razumijevanjem u kontekstu filozofske hermeneutike te ulozi koju pritom imaju rekonstrukcija kako autorske tako i čitateljeve istine. Zaključno, Maja Lasić (Mostar) u izlaganju »Aksiološka analiza interpretacija umjetničkih tekstova« na temelju suprotstavljanja različitih teorija interpretativnosti razmatrala je utjecaj znanosti o književnosti na razumijevanje umjetnosti kao nečeg što ne bi trebalo podrazumijevati suglasnost. Iduću sesiju, pod naslovom »Knjiga u filozofiji (I)«, otvorio je Jan Defrančeski (Zagreb) izlaganjem »O knjigama i vrlini (ne)čitanja u misli Arthura Schopenhauera«. Defrančeski je u izlaganju razmatrao Schopenhauerov nauk o vrlini nečitanja i za njega vezan stav o štetnosti loših knjiga za filozofsko mišljenje te ukazao na kontekst njegova nastajanja, posebnu pažnju pridajući esejima o čitanju u Schopenhauerovoj zbirci *Parerga i paralipomena*. Filip Martin Svibovec (Zagreb) zatim je u izlaganju »Knjiga kao ideja u misli Nikolaja Berdjajeva« predstavio Berdjajevovo shvaćanje ideje kao moguće teme književnog djela, referirajući se na idejno-tematski naslovljene knjige Nikolaja Aleksandroviča. Uslijedilo je izlaganje Karla Gardavskog (Zagreb/Kiseljak) »Kasni Wittgenstein: konvencija naspram knjige«, u kojem je branio Wittgensteinov stav o nemogućnosti obuhvaćanja razumijevanja svijeta u jednoj knjizi te potrebi da knjige, kao i konvencije komunikacijskih zajednica, nastaju i nestaju. Na kraju tematske sesije, Ena Pavičić (Zadar/Bjelovar) održala je izlaganje pod naslovom »Jezične igre kao poticaj za filozofsko promišljanje«, u kojem je ukazala na produktivnu funkciju jezika u oblikovanju stvarnosti te problematizirala Wittgensteinov stav da se filozofija bavi jedino opisivanjem i da niti objašnjava, niti izvodi zaključke. Uslijedio je drugi dio tematske sesije »Poezija u filozofiji, filozofija u poeziji: nove poetske knjige i (auto)refleksija u njima«, u kojem su Goran Čolakhodžić (Zagreb) i Nikola Tadić (Sisak) predstavili zbirku tragično preminulog filozofa i pjesnika Nine Čengića *Ostale su riječi: sabrane pjesme* i Nikole Tadića *Prosinac* te recitali poeziju iz

istih. Nakon toga, program se podijelio na dvije paralelne sekcije. *Sekcija A* započela je tematskom sesijom »Ideje, istraživanja, projekti«. U prvom izlaganju, naslova »Hrvatsko filozofsko društvo kao samozatajni nositelj i pronositelj filozofije knjige i filozofskog izdavaštva od svog osnutka do danas«, Matija Mato Škerbić (Zagreb) dajući povijesni kontekst, ukazao je na bogatu arhivsku građu Hrvatskog filozofskog društva od njegova utemeljenja 1957. godine kako bi se s jedne strane potaknula svijest o važnosti filozofskog izdavaštva, a s druge strane nadahnulo produciranje sadržaja, odnosno daljnje izdavaštvo. Uslijedilo je izlaganje »*Lingua vitae*: ideja jedne biblioteke i mogućnosti njezina ostvarenja« Hrvoja Jurića (Zagreb) i Igora Eterovića (Rijeka), koji su izložili ideju o pokretanju biblioteke koja bi sadržavala hrvatske prijevode ne samo aktualnih već generalno relevantnih bioetičkih znanstvenih i znanstvenopopularnih djela. U izlaganju »Epidemija knjiga o pandemiji koronavirusa: kratkotrajni incident ili dugotrajni trend?« Lidija Knorr (Zagreb), Hrvoje Jurić (Zagreb), Luka Perušić (Zagreb) i Jan Defrančeski (Zagreb) prikazali su znanstveno istraživanje pod naslovom »Sistematizacija, analiza, interpretacija i kritika osvrta na pandemiju koronavirusa u hrvatskoj humanističkoznanstvenoj i društvenoznanstvenoj literaturi«, koje se tijekom 2022. godine provodilo na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. U sljedećem, ujedno i posljednjem izlaganju u tematskoj sesiji, naslova »Predstavljanje studentskog projekta 'USF-knjižnica'« Ana Daria Bokan (Zagreb) i Josip Periša (Zagreb) predstavili su studentski projekt nastao 2021. godine u kojem su studenti filozofije, potaknuti manjkom dostupne literature za studij, odlučili napraviti popis knjiga za koje vlada velika potražnja, kako bi ih pribavili i priuštili studentima na korištenje. Iduća tematska sesija, pod naslovom »Strip, film, glazba«, započela je izlaganjem Elmane Cerić (Sarajevo) pod naslovom »Stripozofija: filozofija u stripu i filozofija stripa na primjeru grafičkog romana *Persepolis*«, u kojem je istaknula odgojno-obrazovni potencijal stripozofskog pristupa nastavi društveno-humanističkog područja koristeći navedeni grafički roman. Sljedeće izlaganje, pod naslovom »Ekranizacija književnih djela u podučavanju filozofije odgoja na primjeru filma *Iskupljenje u Shawshanku*«, održali su Ivica Kelam (Osijek) i Darija Rupčić Kelam (Osijek), analizirajući u kontekstu filozofije odgoja prednosti i nedostatke ekranizacije književnih djela na primjeru novele Stephena Kinga *Iskupljenje u Shawshanku*. Posljednje izlaganje u tematskoj sesiji, pod naslovom »Život između vinila i knjige: skica za portret Vice Vukova«, održao je Tomislav Krznar (Zagreb), prikazavši misli

pjevača Vice Vukova kao aktivnog akademskog radnika, filozofa, talijanista te pisca, a ne samo kao ličnost koja je nekoć krasila pozornicu. *Sekcija B* započela je tematskom sesijom »Izazovi digitalizacije (I)«, u kojoj je prvo izlaganje, pod naslovom »Informacija na tečajnoj listi – vrijednost (i cijena?) znanja«, održao David Martić (Zagreb), razmatrajući posljedice preplave informacija koju su donijeli internet i digitalizacija. Josip Majsec (Zagreb) u idućem je izlaganju pod naslovom »Možemo li i dalje razumjeti filozofsku literaturu u digitaliziranom svijetu?« raspravljao o utjecaju digitalizacije na sposobnost čitanja i promišljanja filozofske literature pozivajući se na istraživanja Nicholasa Carra. U posljednjem izlaganju u tematskoj sesiji, naslovljenom »Hipertekst u filozofiji«, Matija Vigato (Zagreb) izložila je mogućnosti i ograničenja hiperteksta kao oblika filozofskog izraza koristeći se primjerom hipertekstualnog filozofskog djela Davida A. Kolba *Socrates in the Labyrinth*, s jedne strane istaknuvši pogodnost hiperteksta za kontekstualiziranje pojmovlja i teorija, a s druge strane moguću ograničenost filozofije linearnim argumentom i austom nužnosti. Iduću sesiju, koja je nosila naslov »Knjige i knjižničarstvo«, otvorio je Josip Ferlindeš (Koprivnički Ivanec/Koprivnica) izlaganjem »Doprinos filozofije informacije razvoju knjižničarstva kao znanstvene discipline«, u kojem je kao moguće rješenje krize identiteta knjižničarstva kao znanstvene discipline predložio njeno uključivanje u konceptualni prostor filozofije informacije, posebice one Luciana Floridija. Denis Kos (Zagreb) potom je u izlaganju »Knjiga u djelu Jesseja H. Shere« predstavio koncept knjige američkog knjižničara i teoretičara bibliotekarstva Jesseja H. Shere, istaknuvši važnost njegova sociološkog i humanističkog pristupa knjižničarstvu i informacijskim znanostima. Sesiju je zatvorila Tatijana Petrić (Zagreb) izlaganjem »Digitalni jaz – digitalizacija – umreženo društvo: gdje su tu knjižnice?«, u kojem je na primjeru knjižnica i zakonodavnog okvira Republike Hrvatske ukazala na mjesto knjižnica u umreženom društvu te mogućnost da upravo one smanje digitalni jaz nastao digitalizacijom. Drugi dan simpozija završio je Godišnjom sjednicom Skupštine Hrvatskog filozofskog društva i prigodnim druženjem.

Posljednji dan simpozija započeo je tematskom sesijom »Knjiga u filozofiji (II)«, koju je otvorio Paško Mužić (Zagreb) izlaganjem »Knjiga kao oblikotvorno oruđe filozofije«, u kojem je nastojao prikazati neraskidivu vezu čovjekova mišljenja i svijesti kao biti filozofije i knjige kao tehnike, tehnologije i medija mišljenja. U sljedećem izlaganju, naslova »Korespondentnost ne-knjižnih medija s filo-

zofijskom biti«, Bernard Špoljarić (Zagreb) povijesno je kontekstualizirao knjigu kao prvotni medij, dominantnu vizualnu prezentaciju mišljenja, kojoj danas fotografija i film na jedan način pariraju. Uslijedilo je izlaganje »Što čitaju, a što pišu filozofi? Rasprava o ideološkoj komponenti informacije« Marka Kosa (Zagreb), u kojem je razmotrio ideološko učitanje filozofijskih teza u filozofsku svakodnevicu, pozivajući se na članak Lina Veljaka »Služe li filozofi 'zlog gospodar'«. Zadnje izlaganje u tematskoj sesiji, naslova »Knjiga u radikalnim filozofijama 20. stoljeća: aspekti interpretacije filozofije kao samo-dokidajućeg projekta« održao je Dario Vuger (Ljubljana/Ivanić Grad), navodeći načine na koje filozofske intervencije dvadesetog stoljeća otkrivaju potrebu za samo-dokidanjem filozofije. Zatim je uslijedila tematska sesija pod naslovom »Mediji, estetika, umjetnost«, koju je izlaganjem »Medijalizacija filozofije: od knjige do spektakla« otvorila Divna Vukšanović (Beograd), pokušavši dati odgovor na pitanje kako je moguća estetizacija filozofije/estetičke teorije te raspravljajući o mogućem bijegu filozofije iz medija knjige u spektakl. U sljedećem izlaganju, naslova »Šta čini knjigu estetičkom? Estetika u romanu *Doktor Faustus*« Dušan Milenković (Niš) na primjeru romana *Doktor Faustus* ispitivao je može li estetika biti izražena u nekonvencionalnim formama. U sljedećem i posljednjem izlaganju tematske sesije, naslova »Arhive, repertoari i novi mediji«, Vlatko Ilić (Beograd), pokušao je promotriti suvremene medije putem podjele izvođačkih umjetnosti na *repertoare* i *archive*. Iduću tematsku sesiju, pod naslovom »Pedagogije čitanja«, započeli su Bruno Ćurko (Split/Zadar) i Marina Milivojević Pinto (Zadar) izlaganjem pod naslovom »Vrijednost klasičnih bajki u suvremenom svijetu«, u kojem su stali u obranu klasičnih bajki, kojima se često prigovara stereotipizacija, nasilje i okrutnost, ističući njihove dobrobiti u suvremenom svijetu, kao i korist u izvedbi programa filozofije s djecom. Potom su Nevla Raos i Dina Dobrosavljević (Zagreb) u izlaganju »*Pinocchio* od slikovnica i lektire do filma: prilog pedagogijama čitanja dječjeg književnog klasika« predstavile djelo *Pinocchio* Carla Collodija kao transgeneracijsko te istaknule razlike filmskih adaptacija u odnosu na izvorno djelo. Nakon toga, Goran Krapić (Rijeka/Zagreb) u izlaganju »Poezija Danijela Dragojevića na satima Filozofije« govorio je o vrijednosti koju bi na satima Filozofije mogla donijeti interpretacija poezije Danijela Dragojevića, čija teža dostupnost može biti temelj raspravi o važnosti koju pridajemo književnim djelima. Uslijedilo je izlaganje Ivane Grabar (Varaždin) i Marije Kolednjak (Zagreb/Varaždin) pod naslovom

»Knjiga naša svagdašnja u visokom obrazovanju«, u kojem su raspravljale o problemima vezanima za stručne i znanstvene publikacije te prilagođene skripte u visokom obrazovanju. Andreja Tominac (Zagreb) održala je posljednje izlaganje u tematskoj sesiji pod naslovom »Knjiga i obrazovanje učitelja kroz povijest knjižnice Učiteljskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu – Odsjeka u Petrinji«, prezentirajući povijest i važnost knjižnice Učiteljskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, a ujedno i cijelog simpozija, naslova »Civilizacija knjige pred najezdom e-zombizacije«, Damir Hršak (Sisak/Zagreb) govorio je o *e-zombizaciji*, procesu digitalizacije nastalom u posljednjim desetljećima 20. stoljeća, koji u ljudima potiče apatiju, apolitičnost i asocijalnost te tako razdire duhovno tkivo civilizacije.

U subotnje poslijepodne Hrvoje Jurić održao je završne riječi i time zatvorio Godišnji simpozij Hrvatskog filozofskog društva »Bibliozofija: knjiga u filozofiji i filozofija knjige«, prvi simpozij na našim područjima posvećen filozofskom promišljanju knjige. Simpozij je pokrenuo jedan novi val filozofijskog promišljanja knjige, a svojim promicanjem vrijednosti knjige uspio u svom naumu da napravi svojevrstan otpor biblio-distopiji, čitavo vrijeme imajući kao pozadinu Borgesovu sliku raja kao knjižnice.

Filipa Dragin

Dora Peradenić-Čveljo

Ivan Mihačić

Matija Vigato

Simpozij »Spinoza i spinozizam«

»Spinoza i spinozizam« naziv je četvrtog po redu simpozija u organizaciji Novoosnovanog udruženja studenata filozofije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, održanog 15. i 16. prosinca 2022. godine u Konferencijskoj dvorani Knjižnice Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Uspješnost simpozija okupljenog na temu Spinozine filozofije i njegova utjecaja na filozofsku misao bila je izražena vidljivim interesom unutar akademske zajednice – kako po nimalom broju odazvanih izlagača, tako i po raznovrsnosti tema izlaganja.

Simpozij je svečano otvorio glavni organizator, Jakov Kalajžić, nastojeći svojom uvodnom riječju naznačiti potrebu za održavanjem ovog događaja, koja je svoj začetak iznašla u vrlosti filozofske riječi tog nadasve zanemarenog filozofa. U svom govoru, istaknuo je:

»Bez stalnog rada na istinskoj filozofskoj zajednici, ništa ovo nema smisla. Dobra filozofska zajednica nastaje samo iz istinskih odnosa dobrih ljudi, a kao takva održava se jedino međusobnim poštovanjem, prijateljstvom i časnim životom. Ona ne opstaje na tlu okrutnosti i nepravednosti. Spinoza je bio dio takve zajednice, iako je upravo zbog toga i bio prezren od strane svjetine koja se kao korov, gnjila i jalova, čvrsto održavala u svome mnijenju. Svrha ovog simpozija neka bude, dakle, utemeljena kao glasništvo vrline i onog dobrog.«

Prvi blok prvog dana simpozija otvorilo je izlaganje Ljudevita Frana Ježića pod naslovom »Spinoza i spor oko panteizma u njemačkom idealizmu«. Izlaganje se, kako je i sâm Ježić najavio, nije vodilo kontekstom i po-jedinostima Spinoze filozofije, već odjekom spinozističke filozofije na području njemačkih zemalja od 1787. godine, u vrijeme spora oko panteizma. Spomenuti spor pojavljuje se u dva vala unutar kojih kruže dvije dominantne struje u odnosu na Spinozin nauk – opovrgavajuća i rehabilitacijska. U prvom valu spora o panteizmu spinozizam je s jedne strane prikazan kao sveopći fatalizam i ateizam (Wolff, Jacobi, Schmidt), dok se s druge uprizoruje kao jedina istinska filozofija (Lessing: »Nema filozofije do Spinozine«) i prešutna religija Njemačke (Heine). U razgovoru između Jacobija i Mendelssohna sastaju se rehabilitacijska i opovrgavajuća struja te se rasprava o spinozizmu vodi u odnosu na teologiju i tadašnju filozofsku misao Njemačke. U drugom valu spora Maimon i Hegel Spinozinom nauku daju titulu akozmizma i niječu optužbe za ateizam koje mu se pridaju. Kant se brani od optužbi za spinozizam, Fichte suprotstavlja svoj idealizam Spinozinom »dogmatizmu« (i nastaje tzv. »obrnuti spinozizam«), Herder spinozizam revitalizira, a mladi Schelling

pronalazi dodirne točke sa Spinozinom filozofijom. Zaključno, spor oko Spinozina nauka – *Spinozismusstreit*, izgleda nije bio drugo doli spor oko panteizma i održivosti racionalizma, gdje je na koncu pobjedu odnio i održao panteizam.

Drugo po redu izlaganje bilo je ono Paula Rašice, naslovljeno »Amor Dei Intellectualis«. *Amor Dei Intellectualis* sintagma je koja se pojavljuje u petoj knjizi Spinozine *Etike*, čiji se smisao u izlaganju nastojalo objasniti razlaganjem na njene sastavnice. Ono od čega sve počinje, a tako i samo izlaganje, jest Bog ili *Deus*. Biti uopće znači moći tvoriti učinak, a Bog jest tako da odgovara božanskosti Boga (*substantia, natura naturans, res libera*) kao čistoj moći sebeuzrokovanja (*causa sui, potentia agendi*), koja djeluje iz nužnosti vlastite naravi kao slobodna stvar, tj. ona koja odgovara pojmu slobode same. Iz Božje prirode proizlazi beskonačno mnogo toga na beskonačno mnogo načina, odnosno sve što potpada pod beskonačni razum. Modusi, ili ono stvoreno iz nužnosti sebeuzrokovanja slobodne stvari, jesu u njoj tako da su od nje drugo. Ono što slijedi neposredno iz božanske naravi su beskonačni modusi. *Intellectus infinitus* jest beskonačni modus koji obuhvaća beskonačnost u mišljenju te je način na koji Bog sebe poima. Iz Božje spoznaje samoga sebe, koja proizlazi iz čiste moći sebeuzrokovanja, proizlazi i osjećaj ljubavi, kao uгода koja se javlja kroz ideju sebe kao uzroka. *Amor Dei intellectualis* jest ljubav Boga spram sebe, koja proizlazi iz Božje ideje o sebi, tj. iz beskonačnoga razuma. Čovjek pak kao konačni modus može doći do toga da ljubi Boga tako da motri sebe i svoju moć djelovanja kroz adekvatnu spoznaju u razumu, čime i nadilazi svoju konačnost. Uviđanjem Boga kao uzroka njegove moći djelovanja i svega onog što iz naravi Boga slijedi, čovjek odgovara supstancijalitetu supstancije i doseže beskonačnost pod atributom mišljenja. Razumska ljubav duha (*mens*) spram Boga je shodno tomu ljubav Boga spram sebe samoga u ljudskom duhu i kao takva sačinjava najviše blaženstvo i vrlinu te je u konačnici svrha same *Etike*.

Sljedeće izlaganje bilo je izlaganje pod naslovom »Spinozin nauk o strastima« Ognjena Ražova Bogavčića. Spinozin nauk o strastima središnji je dio Spinozine *Etike* i spona između njegovih metafizičkih sastavnica i njegove etike kao slobode utemeljene u moći razuma. Same strasti kakve se reflektiraju u čovjekovu znanju stanja su tijela kojima se njegova moć djelovanja povećava ili smanjuje, potiče ili suspreže, odnosno mjesto na kojem se konačni modusi očituju iz njihova izvora ili *causae sui*. Trpnja, kao nesamostalno djelovanje, ili djelovanje koje ne proizlazi iz nužnosti vlastite naravi, ono je koje odgovara konačnim

modusima. Shodno tomu, konačni modusi ili individuumi pri ulasku u međusobni sukob ili djelovanje nužno i trpe. Iz prirode takva odnosa povećanja ili smanjenja moći djelovanja proizlaze osjećaji ugrade ili neugode. Također, bilo kakvo ulančavanje strasti može se u konačnici izvesti iz temeljnih strasti – ugrade, neugode i žudnje (nagona za samodjelovanjem). Povećanje moći ili uгода bit će težnja svakog konačnog modusa, čak i ako ona u konačnosti ne dovodi neposredno do blaženstva i slobode, već posrednim putevima do neslobode i robovanja.

Zadnje izlaganje prvog bloka prvog dana simpozija bilo je ono Tina Adamovića, naslovljeno »Acquiescentia in se ipso«. *Acquiescentia in se ipso* ili samo *acquiescentia*, kako je rečeno na samom početku izlaganja, jest određeno stanje ljubavi spram Boga koje polazi iz pozicije strasti. Sve strasti, a tako i *acquiescentia*, mogu se izvesti iz temeljnih strasti: ugrade (lat. *laetitia*), neugode (lat. *tristitia*) i žudnje (lat. *cupiditas*), pri čemu je žudnja sama dvojaka – žudnja u odnosu na duh (lat. *voluntas*) i žudnja u odnosu na duh i tijelo (lat. *appetitus*). Kao što su ljubav i mržnja popraćene idejom vanjske stvari, tako su i *acquiescentia* i *poenitentia* popraćene idejom unutarnje stvari. Ljubav popraćena idejom unutarnjeg uzroka uгода je koja se uspostavlja motrenjem sebe kao uzroka, odnosno sebeljublje ili *acquiescentia*. Spoznavanjem sebe kao onog što proizlazi iz Božje naravi i usavršavanjem razuma, intuitivno se spoznaje i Bog sâm. *Acquiescentia in se ipso* jest stoga uгода koja proizlazi iz adekvatne ideje o vlastitim moćima djelovanja i mišljenja, te je kao takva jedina strast ili stanje koje vodi u blaženstvo, vrlinu i slobodu. Čovjek koji adekvatno spoznaje i ljubi sebe, u najvećoj mjeri nalikuje onome što jest na način supstancijalnosti – odnosno nalikuje samom Bogu.

Drugi blok nastavio se izlaganjem Ivana Rozića pod naslovom »Proroci, proroštvo i Baruch de Spinoza«. Za razumijevanje proroka, kako govori Rozić, nužno je razumijevanje religijskog konteksta proroštva kao djelatnosti kojom se omogućuje diskurs Boga i čovjeka unutar određene religijske zajednice. Proroštvo je tako shvaćeno kao djelatnost donošenja spoznaje u zajednicu putem inspiracije ili tehnike, a proroci su shodno tomu doživljeni kao »usta božanska«. Moć proroštva jest moć predočavanja, moć vezivanja za ono nadolazeće. U širem kontekstu, van strogo religijske ideje proroštva, proroci su oni predvretni u mišljenju koji donose nešto novo u zajednicu ljudi – novu riječ koja može mijenjati trenutno stanje stvari. Za Spinozu, proroci su oni s moćnom spoznajom u razumu i izraženom moći predočavanja. Oni su ti koji spoznaju

instinski i neposredno, drugim riječima, oni koji imaju božansku spoznaju.

Petar Stevanović potom je u izlaganju pod naslovom »Skok uvis: Spinoza i stoicizam« tematizirao sličnosti i razlike koje se naziru u usporedbi Spinozina nauka s naukom stoika, a koje se ponajviše očituju u vidu etike. Temeljne sličnosti koje povezuju te dvije filozofije su racionalistički odnos spram afektivnosti i ispravnost moralnog postupanja. Ono što je posebno zanimljivo jest to da se i najveće razlike između tih filozofija utemeljuju upravo u tim sastavnicama. Spinoza, za razliku od stoika, ne uvodi potpuni redukcionizam u odnosu razuma spram strasti, već za njega razum posreduje i obuzdava utjecaj strasti kako bi se izbjeglo robovanje razuma i trpljenje duše. Dalje, u filozofiji morala Spinoza kreće iz metafizičke pozicije prema etičkoj (što je vidljivo u nacrtu same *Etike*), dok stoička filozofija polazi od etike, *in medias res*. Takav obrat prikazuje revolucionarnost Spinozine misli i metodologije kao svojevrsan skok uvis nad tradicionalnom koncepcijom etike.

U sljedećem izlaganju Hrvoje Perica nastojao je prikazati recepciju Spinozine filozofije u vidu klasičnog njemačkog idealizma, a što se nazire iz samog naslova izlaganja: »Tri načina shvaćanja 'determinacija je negacija'«. Perica je pokušao prikazati kako se iz razgovora Schrodera i Brisbengena izvode dva načina shvaćanja Spinozina nauka u Njemačkoj: kao *philosophus sectarius* i kao *philosophus electicus*, a potom i kontekst u kojem se i kako Spinozina filozofija tumačila kroz spor o panteizmu (Jacobi, Mendelssohn, Lessing). Iz tog spora proizašla su tri različita shvaćanja o prirodi determinacije kao negacije. Prvo shvaćanje tematizira nerealnost konačnosti kao nesadržane u supstanciji, drugo se izvodi iz Hegelove dijalektike, dok se treće shvaćanje izvodi iz Kantove koncepcije *ens-a*.

Izlaganje Tome Marušića, »O 'zlu', iz korenspondencije s Blyenberghom«, zaključilo je prvi dan simpozija. Ako ono sve što jest uvijek već i jest sve ono što se može biti i prema tome jest Bog, kako je zlo uopće moguće? Stvara li onda Bog iz vlastite nužnosti – kao beskonačna moć sebeprodukcije – zlo? Što je dobro, a što zlo uopće? Bog shvaćen kao moć, i to kao moć koja je sebi samoj uzrok i sebeomćenje tako da se iz nužnosti vlastite naravi modificira na beskonačno mnogo načina, razlikuje se od pojedinačnog kvanta moći ili modusa kao samo jednog od izraza Božje moći samoprodukcije. Tako shvaćeni pojmovi zla i nesavršenosti ne mogu biti ništa drugo doli pojedinačni kvanti moći od Boga uzrokovani, što bi bilo nesklapno. Ako Bog nije sudac koji djeluje po nekom unaprijed određenom zakonu, onda se zlo i dobro (po toj analogiji) ne mogu razumjeti. Kao pomoć pri razumijeva-

nju koncepcije dobra i zla poslužio je Marušiću prikaz Adamova čina. Neki čin sâm po sebi nije niti dobar niti loš, već se takvim očituje u odnosu spram moći djelovanja. Odnosno, neki čin biva shvaćen kao dobar ili loš tek u relaciji spram drugog. Zlo je ono što moć djelovanja smanjuje, a dobro ono što ju povećava – tako je i mržnja strast koja se javlja iz nemoći, a ljubav iz moći. Sama spoznaja dobra i zla uprizoruje se kao svijest o onome što povećava ili onome što umanjuje moć djelovanja. Takva spoznaja javlja se trovršno: iz naravi osjetilnosti, iz vlastitog iskustva, te jasnim i adekvatnim pojmom u razumu.

Drugi dan simpozija otvorila je Marie-Elise Zovko izlaganjem pod naslovom »Priroda, intelekt, Bog: Prikazivanje Spinozinog platonizma pomoću temeljnih pojmova njegove filozofije«. U naumu da ukaže na srodnost Spinozine filozofije s Platonom, Zovko je fokus stavila s jedne strane na ukazivanje jedinstva transcendentije i imanencije u odnosu na najviše načelo, s druge na paralelnosti unutar filozofskih područja, te s treće na prikaz uspinjanja znanja k najvišoj vrlini iz nižih prema višim idejama, odnosno iz neadekvatnih prema adekvatnim razinama spoznaje. Završno, srodnost dvaju filozofija istaknula je kroz nužnost slobode. Ona se kod Spinoze uvida u naravi slobodne stvari koja je kao supstancija i kao uzrok sebe sama Bog, a kod Platona u Sokratovom paradoksu jedinstva i slobode.

Sljedeće izlaganje bilo je izlaganje Aleksandra Price pod naslovom »Večno vraćanje božanske prirode: Spinozin utjecaj na Ničea«. Prica je Spinozu na početku predstavio kao jednog od glavnih utjecaja na Nietzschea, a potom je srodnost Nietzscheove filozofije sa Spinozinom istaknuo prema tumačenjima Richarda Schachta, pri čemu se ona najprije očituje u tomu da su obojica naturalisti. I jedan i drugi, naime, ne zanemaruju imanentnu vrijednost učinka u odnosu prema uzročnosti. Sljedeći moment bliskosti filozofija vidljiv je u kritici teleologije, gdje obojica niječu vrijednosti unaprijed danih svrha. Kod Spinoze je priroda kao *causa sui* shvaćena po sebi i van nje nema drugih svrha, dok za Nietzschea finalni uzroci ništa zapravo ne govore o zbilji, već služe kako bi se njome zagospodarilo. Iako se i Nietzsche i Spinoza otklanjaju od standardne skolastičke koncepcije Boga, Nietzsche ipak niječe beskonačnost Boga kakva se ispostavlja u Spinozinom nauku. Time se, tvrdi Prica, ogriješio u interpretaciji Spinozina Boga koji nije transcendentan, već jest upravo sveprisutna, vječna i nepromjenjiva priroda.

Izlaganjem naslovljenim »Spinozin ontološki dokaz postojanja Boga u *Etici*« Miloš Nikolić pokušao je objasniti Spinozin koncept Boga kakav se pojavljuje u prvoj knjizi *Etike*. Shvaćanje Boga kao prvog i jedinog eficientnog

uzroka iz kojeg beskonačno mnogo stvari iz nužnosti njegove naravi proizlazi na beskonačno mnogo načina, štoviše cijeli Spinozin panteizam, Nikolić uspoređuje s Humeovom kritikom ontološkog dokaza koja se pojavljuje u devetom poglavlju *Dijaloga o prirodnoj religiji*. Kompatibilnost toga dvoga objašnjava se u bližem susretu s Humeovom tezom da ono što se poima jasno u sebi ne sadrži proturječje i da se, kako je prethodno bilo rečeno, postojanje nečeg što nije unutar nečeg što jest ne može dokazati. Shodno tomu, upoznavanje s naravljju jednog dijela cjeline objašnjava i cjelinu samu.

Prvi blog drugog dana simpozija završio je izlaganjem Mine Pavlović pod naslovom »Uticaj Spinozine *Etike* na Novalisovu misao«. Pavlović je Spinozin nauk prikazala s jedne strane u kontekstu spora o panteizmu, a s druge kroz kontekst religijskih koncepata u Novalisovoj i filozofiji ranih romantičara. Dok se u sporu o panteizmu Spinozin koncept Boga koji se kao kreator poistovjećuje s kreacijom shvaća ateistički (štoviše, tako se shvaća i cijela njegova panteistička filozofija), romantičari poput Heineja, Schillera i Herdera revitaliziraju Spinozin panteizam te se povode za trima elementima njegove filozofije – *jedinstvom* (svega što postoji), *regularnosti* (svega što se dešava) i *identitetom* (duha i prirode). Novalis u spisu *Kršćanstvo ili Europa* tako romantičarski uprizoruje Boga kao prisutnog u svijetu, a religiju kao duhovnu silu koja se na istinski način ostvaruje putem osvještavanja i mišljenja u razumu, prema čemu se između Novalisove i Spinoze misli nazire spona.

Drugi blok otvorio je Raul Raunić izlaganjem pod naslovom »Sloboda i politika u Spinozinu djelu«. Kako bi približio Spinozino shvaćanje politike i istaknuo položaj koji joj daje, Raunić je iznio tri ključne napomene za pristupanje Spinozinu djelu. Prvo, praktička filozofija prema Spinozi može se graditi jedino na temelju adekvatno spoznatih metafizičkih uvida. Odnosno, mora se prihvatiti nužnost supstancijalnog monizma u vidu uzročnosti, nužnost Boga kao imanentnog nepersonificiranog uzroka, uzročnost determinizma kao svrhe koja nije određena sadašnjom nego je sama sadašnjost, eksplikacijski racionalizam kojim se iz postojanosti svake pojedine stvari može izvesti logičko objašnjenje, te redukcij-ski naturalizam koji ne ostavlja prostor tradicionalno shvaćanoj moralnosti. Drugo, važno je uočiti Spinozino razumijevanje slobode kao emancipacije za koju je potrebna adekvatna ideja o istinitom i lažnom, slobodi i ropstvu, te o strastima i njihovoj naravi. Sloboda čovjeka leži u seberazumijevanju i znanju, odnosno u povećanju moći, jer nesloboda je djelovanje iz neznanja. Etika u priču o slobodi ulazi kao put

u vidu samoodržanja i sebeomoćenja. Treće i zaključno, na tom putu otkriva se mjesto politici kao jednoj od potencija za etičku slobodu.

U sljedećem izlaganju, pod naslovom »Spinoza: Jezik i uloga geometrijske metode«, Luka Mayer nastojao je istaknuti posebnost i specifičnost u Spinozinoj filozofiji koja se očituje u načinu korištenja jezika. Naime, Spinoza se riječima koristi tako da im mijenja značenja, jer odnos riječi s njenim značenjem u jeziku polazi od iskustva i akcidentalnosti, ulančavanjem predstava ljudskog tijela. Ljudsko tijelo u stanju je adekvatno oblikovati određen broj prisposoba, ali prekoračenjem tog broja nužno dolazi do zasićenja i pojmovi se međusobno brkaju. Tako nastaju transcendentni izrazi koji su zapravo u najvećoj mjeri zbrkane predstave. S tim u vidu, postavlja se pitanje – kako je filozofijski jezik uopće moguć? Odgovor na to, kako tvrdi Mayer, nadaje se u vidu restrukturalizacije riječi. Odvajanjem riječi od njene prisposobe u duhu, riječ se lišava prvobitne akcidentalnosti te se veže za novo i adekvatno značenje. Stoga se Spinozino nastojanje u geometrijskoj metodi može uvidjeti kao nastojanje za čistoćom jezika i odgovarajućim poimanjem u razumu.

Izlaganje Matije Vokića, naslovljeno »Spinoza i Deleuze«, zamišljeno je kao uprizorenje velikog utjecaja Spinozine filozofije na rad francuskog filozofa Gillesa Deleuzea. Spinoza Deleuzeu daje novi uvid u tjelesnost i duševnost, očitovanjem enigmatičnosti sveukupne moći tijela i njegove veze s duhom, ali i uvidanjem da tjelesnost i mišljenje nadilaze spoznaju koju svijest o njima ima. Iluzornost je svijesti problematična, kako kaže Vokić, jer uzima sebe kao prvi uzrok i daje sebi opravdanje u moći koju ima nad tijelom, odnosno pruža pričin slobodnog odlučivanja i iz nje ga stvara svršne uzroke. Svijest se tako može shvatiti samo kao osjećaj prelaženja iz cjelina različitih moći, na temelju kojeg se ne može tvoriti jasna i adekvatna ideja ili spoznaja. Što se tiče morala, on čini sastav Božjeg suda kojim se daje mjesto etici. Ona za svoju provedbu ne treba pretpostavku hijerarhije odluke i slobodne volje, već samu transcendentnu vrijednost.

Završno izlaganje drugog dana, a time i cijelog simpozija bilo je izlaganje Tvrtka Balića, pod naslovom »Dva Spinoze u 20. st.: spor između Deleuzea i Scrutona«. Iako Deleuze i Scruton zapravo nikad nisu bili u korespondenciji, poticaj za održavanjem izlaganja na tu temu, kaže Balić, javio se upravo iz velike oprečnosti u njihovim videnjima Spinoze. Deleuze potvrđuje videnje Spinozina nauka koje se javlja u sporu o panteizmu kao ateističko, a njegovu metafiziku smatra egalitarnom (jer ne daje primat niti protežnosti, niti mišljenju). Scruton, s druge strane, odbacuje pretpostav-

ku o ateizmu i Spinozu proglašava racionalistom, naglašavajući pritom vrijednost i ulogu Spinoze u razvoju znanosti.

Na samom kraju, može se reći da ovo nije bio tek jedan u nizu simpozija o Spinozi. Prije svega bio je ovo simpozij *sa* Spinozom, u onoj istinskoj zajednici ljudi koji istinski pitaju. Spinoza je istinski pitao, i zato, kako kaže Schelling u svojim *Münchenskim predavanjima*: »spinozizam, bez obzira na mnoge napade na njega i na mnoga tobožnja pobijanja, nikada nije postao istinskom prošlošću, nikada dosad nije bio zbiljski prevladan i nitko se ne može nadati napredovanju prema onome istinitom i dovršenom u filozofiji ako nije barem jednom u svojem životu uronio u ponor spinozizma«. Stoga ne čudi što se duh tog uronuća imao priliku iskusiti punih 390 godina nakon Spinozina rođenja, potvrđujući još jednom da dok je onih koji pitaju, dotad je i Spinoze.

Ema Ugarković

Lucija Curić

Predstavljanje časopisa **Kozmologija**

Povodom objavljivanja prvog broja časopisa *Kozmologija*, 22. prosinca 2022. godine u Gradskoj knjižnici »Franjo Marković« Križevci održalo se njegovo predstavljanje.

Časopis su predstavljali Petar Pavlović, Kristijan Gradečak i Andrej Dundović. Na početku predstavljanja, istaknuli su da je svrha pokretanja časopisa *Kozmologija* otvaranje novog prostora za diskusiju o kozmologiji i filozofiji prirode. Povezujući filozofiju i prirodne znanosti, napomenuli su, časopis otvara temeljna metafizička pitanja s ciljem proučavanja kozmosa, a namijenjen je svakome tko ima želju za uvidima u prirodu kozmosa – i stručnjacima i entuzijastima. Inovativnost časopisa leži u njegovoj interdisciplinarnosti – on privlači autore iz različitih područja koje povezuje zajednički interes.

Petar Pavlović se u svom izlaganju usredotočio na potrebu za povezivanjem prirodnih znanosti i filozofije. Časopis svojim opsegom proučava kozmos u cjelini – i Svemir i Zemlju – ne ograničavajući se na jedno od toga dvoga. Prirodne znanosti neprocjenjive su radi rezultata i podataka koje mogu dati, dok filozofija može postaviti širi teorijski okvir i

ponuditi kritički osvrt na njihove metode. Naglasio je da se spoznaja sintetizira u cjelini tek povezivanjem navedenih područja.

Kristijan Gradečak dao je kraći pregled povijesti metafizike te objasnio zašto kroz povijest, unatoč brojnim pokušajima, nikad nije došlo do razdvajanja filozofije i znanosti. Svi takvi pokušaji propali su jer se neprestano iznova otkrivalo neraskidivo ispreplitanje teorije i empirije. Gradečak je istaknuo da je jedna od temeljnih uloga ovoga časopisa nadilaženje ranije spomenute podjele i objedinjeno prikazivanje kozmosa istovremeno iz različitih znanstvenih disciplina.

Andrej Dundović je u svom predstavljanju naveo neprestanu fragmentaciju spoznaje kao najveći problem suvremenih znanstvenih pristupa. U težnji za sve preciznijim detaljima zanemaruje se šira slika. Znanost bi se trebala više orijentirati na izgradnju teorije, na interdisciplinarnost, koristeći resurse i ideje iz svih disciplina i područja. Na kraju, predstavljajući su se zajednički složili da ljudski um teži sveobuhvatnoj spoznaji koja nadilazi pojedinačne znanosti.

Iako mnogo časopisa spomenute tematike postoji na engleskom jeziku, ovo je prvi takav časopis na hrvatskom jeziku. Uvođenjem novih tema u akademsku sferu na hrvatskom jeziku, jezik se bogati i pomiču se granice njegova korištenja u znanstvenoj komunikaciji.

U sklopu predstavljanja časopisa *Kozmologija*, predstavljajući su se osvrnuli i na Institut za kozmologiju i filozofiju prirode te informirali o izgradnji Kozmološkog centra u Križevcima, koji je zbog svoje zvjezdarnice iznimno važan – iznimno kvalitetan teleskop u okviru zvjezdarnice bit će namijenjen svakome tko ima želju za proučavanjem Svemira. Za kraj, predstavljajući su naglasili da se nadaju da će ovim inovacijama, kao i samim časopisom *Kozmologija*, potaknuti širi interes za proučavanjem Svemira, odnosno kozmosa u cjelini.

Bruno Pavlenić